

Miquel Vives Tort

L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA DE LA XARXA
VIÀRIA ENTRE EL LLOBREGAT I EL FOIX.
DES DE L'ÈPOCA ROMANA FINS AL
TERCER DECENNI DEL SEGLE XX

Directors:

Doctora Rosario Navarro i Sáez, professora titular del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia (Universitat de Barcelona)

Doctor Joan Vilà-Valentí, catedràtic emèrit del Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional (Universitat de Barcelona)

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA DE LA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

CAPÍTOL 5. L'ÈPOCA ROMANA

5.1. INTRODUCCIÓ (El territori ibèric i la conquesta romana)

L'extensa àrea cultural que coneixem genèricament com ibèrica es considera que va formar-se a partir de mitjans del mil·lenni anterior a la nostra Era a tota la zona costanera mediterrània de la Península Ibèrica i una petita part del sud de la Gàl·lia en posar-se en contacte els seus habitants amb els últims pobles colonitzadors de l'orient mediterrani. Precisament la pressió d'aquests pobles, representada per l'enfrontament entre romans i cartaginesos a la II Guerra Púnica, va provocar el col·lapse d'aquesta civilització i la seva integració forçada en l'àmbit sociopolític i cultural romà.

Malgrat la seva proximitat física i històrica, el món ibèric només ens és conegut des de la tradició historiogràfica romana (que s'ocupa del tema des de la conquesta del territori) i per les investigacions arqueològiques. Malgrat els esforços que s'hi estan emprant no tenim encara una història dels ibers feta des de dintre de la pròpia societat ibèrica, bàsicament a causa de les dificultats d'interpretació de l'escriptura, la qual es pot llegir però de la que estem lluny d'entendre tot el seu significat, i per la insuficiència dels textos escrits que s'han localitzat.

5.1.1. La insuficiència de les fonts escrites

L'anàlisi de les fonts romanes, complementada amb l'estudi de les ceques ibèriques i amb les dades de l'arqueologia, permet afirmar que el territori que estudiem és una petita part del món ibèric, a cavall entre la Laietània i la Cossetània.

Els laietans eren una tribu ibèrica que ocupaven un extens territori, centrat en Barcelona, on es creu que hi havia *Laie*, la ciutat que els donà nom. Ocupaven des del Maresme al nord fins el Vallès i Montserrat cap a l'interior, i afrontaven

amb els cossetans per la part de les muntanyes de Garraf i Ordal, deixant tot el Baix Llobregat dintre de la seva àrea. Els cossetans tenien els seu centre a *Cosse* o *Cesse*, l'actual Tarragona, i ocupaven per la part oriental, tota la plana penedesenca i el litoral marítim.

La línia de separació entre els dos pobles és controvertida, però l'existència del topònim romà *Ad Fines*, referit a una *mansio* situada probablement a poca distància del Pont del Diable, a Martorell, ha fet suposar que la frontera era situada en el pas estret que fa el riu Anoia entre aquesta vila i Gelida (). En aquest sentit, potser sigui interessant destacar que mil anys més tard, entre els segles IX i X, la frontera de la Marca Hispànica amb el món islàmic, el que després ho seria entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, era si fa o no fa en el mateix lloc.

Per a situar, malgrat sigui superficialment, la xarxa viària de l'època, és necessari conèixer on eren els principals nuclis de població. Per a aquest coneixement comptem amb dos grans conjunts de fonts d'informació, les fonts escrites clàssiques i les fonts arqueològiques.

Quan es pretén conèixer com era el poblament ibèric d'aquesta zona a partir de les fonts escrites es fa patent la seva migradesa i les poques referències que existeixen sobre aquest territori. Les activitats bèl·liques entre els romans i els pobles ibèrics en el marc de la II Guerra Púnica i en el període posterior tingueren lloc, en l'àmbit de l'actual Catalunya, molt més al nord, als voltants d'Empúries i molt més al sud, entre Tarragona i l'Ebre, en territori ilerget. La campanya de Cató del 196 aC entre Empúries i Tarragona, la qual significà la definitiva consolidació de l'ordre romà, sembla que no trobà obstacles remarcables entre laietans i cossetans, al contrari del que passà amb ilergets, bergistans i altres tribus de l'interior, amb la qual cosa tampoc ens ha transmès informació sobre fets o sobre llocs d'aquesta zona.

5.1.2. Les fonts arqueològiques

Pel que respecta a l'arqueologia, en el Simposi del Vendrell (2001) sobre territoris antics de la Mediterrània, Arturo Ruiz, de la Universitat de Jaén, i Joan Sanmartí, de la UB (Ruiz, Sanmartí, 2003, p 39), feien una comparació entre el poblament dels ibers del nord amb els del sud, on restava palès, si més no, la fragilitat de les estructures polítiques de la cultura ibèrica a casa nostra.

En l'àmbit del territori estudiat s'han localitzat, segons la Carta Arqueològica de Catalunya, més d'un centenar i mig de jaciments ibèrics, els quals comprenen una tipologia que va des de poblats i necròpolis d'una certa importància fins a llocs amb restes d'ocupació o amb ceràmica solta superficial. De tots aquests jaciments cal destacar, per a l'interès que tenen com a vertebradors de la xarxa de camins, la situació concreta dels diferents poblats, alguns dels quals han estat excavats i han aportat una informació bàsica, d'altres encara resten a l'espera.

Fem a continuació una relació de llocs amb evidència clara d'assentaments ibèrics, algunes vegades identificats com a poblats, però d'altres simplement amb restes d'ocupació (com murs, fons de cabana, sitges, etc.) visibles en superfície. Es podria afegir a aquesta llista la munió de petits jaciments amb restes de ceràmica o objectes mobiliaris, o bé els jaciments d'època romana republicana que contenen restes culturalment identificables com a ibèriques. La relació que fem, però, intenta només fixar aquells llocs on és evident que la societat ibèrica va ser capaç de crear-hi un urbanisme. En aquests indrets és on, en conseqüència, es va generar una xarxa de camins pròpia, la qual, a l'interrelacionar-se amb la dels poblats veïns, va formar una xarxa global que probablement sigui identificable.

Al Baix Llobregat, el poblament més conegut és el de la Penya del Moro, entre Sant Just Desvern i Sant Feliu de Llobregat, situat en un turó a la banda esquerra del riu, el qual ha estat excavat sistemàticament. Especialment puixant en el període paleoibèric, representa el primer urbanisme conegut a la zona

(Barberà, 1990). Altres que també tenien una certa importància, sobretot en el període ibèric ple, són els de Santa Creu d'Olorda; el del Puig Castellar, sobre Sant Vicenç dels Horts; i el de Sant Ramon, situat en l'últim turó de la dreta del Llobregat abans del Delta, i el del Calamot, a Gavà (Solias en *Atles del Baix Llobregat*, 1995, p 62). També s'han fet troballes en aquesta zona que indiquen l'existència de poblats d'època ibèrica, però més tardans o menys significatius, al turó de Puig Madrona, al Papiol i a la plaça de les Bruixes i a can Miano, a Molins de Rei, a la banda esquerra del riu, i a la banda dreta, al turó de Sant Antoni (Sant Coloma de Cervelló), al nucli urbà de Sant Boi i al puig Castellar de Begues.

A la part alta de la comarca, el poblat de les Solelles, a Collbató, fa molt de temps que està descrit, però encara no és ben definit (Almagro, Serra, Colomines, 1945). Posteriorment també se n'ha identificat d'altres a Sant Pere Sacama (Olesa de Montserrat), al turó del Cul de la Portadora (Esparreguera) i en altres llocs. Malgrat tot, no es correspon la quantitat de troballes fetes al Baix Llobregat Nord amb les de la resta de la comarca, la qual cosa indicaria que aquí el territori era menys explotat en època ibèrica o que és més desconegut per a nosaltres.

Les referències són igualment abundants a l'Alt Penedès, amb uns 150 jaciments recollits a la *Carta Arqueològica*, i també són molt nombroses al Baix Penedès, si bé ho són molt menys al Garraf.

La majoria de jaciments que es poden identificar com a poblats ibèrics de certa importància són enclavats en els turons que encerclen aquest Penedès Fèrtil, curiosament en els llocs que més tard ocuparan els primers castells altmedievals. Fins i tot la part més expedita i desembarassada d'aquesta conca, la que assenyala la divisió entre l'Alt i el Baix Penedès, era controlada per al menys dos assentaments ibèrics complexos, un a la zona de Sant Martí Sarroca i l'altra a Santa Margarida i els Monjos.

El municipi de Sant Martí Sarroca, en el qual hi ha registrats més de 25 jaciments, un dels quals ha donat a la llum el monument sepulcral de can Posastre (*Carta Arqueològica del Penedès. Sant Martí Sarroca n° 36*) i també moltes altres restes, deuria tenir el seu nucli ibèric central al turó del Samuntà (Barroso, 1995, Fitxa 87) o potser en el del mateix castell, on també s'hi ha fet troballes..

A l'altra banda de la plana, a Santa Margarida i els Monjos, es va excavar el jaciment del Mas Castellar, actiu des del segle VI fins el II aC, amb un gran camp de sitges i fins i tot ceràmica fenícia. El poblat no s'ha identificat, però ha de trobar-se ben a prop. Més cap a ponent, a cavall dels termes de l'Arboç i Castellet i la Gornal, hi ha identificat un altre poblat, el de les Timbes de Santa Bàrbara, amb restes de possibles estructures defensives (Cebrià, Ribé, Senabre. *Miscel·lània Penedesenca* 1991, p 87).

En el punt oposat, a l'entrada del Penedès des de l'est, remuntant el riu Anoia, hi ha el poblat del Pujol d'en Figueres, al costat del castell de Subirats, no excavat però ja identificat per Font i Sagués l'any 1900 (Almagro, Serra, Colomines, 1945: Subirats), el qual domina els plans de Sant Sadurní d'Anoia.

A la part de terra endins, al terme municipal de la Llacuna i a prop del de Pontons, es troba el poblat del Puig Castellar, a 700 m d'altura, esmentat també per Almagro, Serra i Colomines a la *Carta Arqueològica* del 1945 i encara no excavat. Més cap a l'interior del Penedès, en terme de Font-Rubí i molt proper a la diagonal interna que forma la divisòria d'aigües entre la conca de l'Anoia i les pròpiament penedesenques, hi ha el poc que queda del poblat de l'Alzinar Gran de la Massana⁵⁶.

---

⁵⁶ Identificat per Pere Giró Romeu als anys 50, fou destruït intencionadament pels seus propietaris pel sistema de rebaixar el terreny amb maquinària agrícola (Giró Romeu. *Olerdulae*. n° 6. p 6. 1979).

A la banda de mar, el gran jaciment del turó fortificat d'Olèrdola, d'immillorable situació estratègica⁵⁷, és suficientment conegut, amb restes d'ocupació des de l'Edat de Bronze fins a època medieval (Alvarez, Batista, Molist, Rovira, 1991). Més cap a la costa, en el camí antic que des d'Olerdola arribava a Sitges, en el mateix terme d'Olèrdola, hi ha les restes del poblat conegut amb el nom significatiu de les Carreteres (*Carta Arqueològica del Penedès*, Olèrdola. Fitxa nº 12), potser subsidiari del d'Olèrdola.

A la zona del Garraf, pròpiament dit, no tenim identificat cap poblat, la qual cosa no significa que no n'hi hagi. Simplement que les troballes, menys abundoses que al Penedès o al Baix Llobregat, no permeten afirmar-ne la seva existència. Es molt possible que sota mateix de l'Ajuntament de Sitges on hi havia l'antic castell, n'hi hagués un doncs s'han fet troballes ibèriques i el lloc és ben adient (Garcia, Miret, Moragas a *Miscel·lània Penedesenca* 1989, p 16)

Més a l'oest, al costat de Vilanova, el poblat d'Adarró, fou localitzat a finals del segle XIX i ben excavat (Cebrià, Ribé, Senabre a *Miscel·lània Penedesenca* 1991, p 88). Hi ha una ocupació del lloc des del segle V al I aC, continuada després per una *villa* que perdurarà fins l'antiguitat tardana (López, Fierro a *Miscel·lània Penedesenca* 1989, p 69).

5.1.3. La xarxa de camins

Es segur que cada un dels poblats va generar una petita xarxa radial de camins per a arribar als llocs del seu interès, tant pel que fa a l'explotació econòmica, agrícola o ramadera, com per la defensa, el culte o l'obtenció d'aigua. També n'hi hauria una altra de més importància per als intercanvis amb altres nuclis de

---

⁵⁷ Des del turó d'Olèrdola (com es s'exposa a continuació, i, sobretot, en el capítol següent) es controlava tant el pas de la costa cap a l'interior i també les vies paral·leles a la costa, tant per les carenes de la serralada Litoral com per la plana del Penedès.

població. Malgrat que s'han trobat restes de carros en tot el món ibèric, a Badalona i a Montjuïc com a llocs més propers, és segur que aquests tenien un caràcter més que res cerimonial (Fernández-Miranda, Olmos, 1986).

Els eixos principals de comunicacions del període ibèric ple sembla que es mantenen en època romana (Guitard, Palet, Prevosti, 2003, p 141), però és molt probable que la majoria dels camins ibèrics no passessin mai de simples camins de bast⁵⁸.

Per això, ens limitem a considerar com a segura, en el territori estudiat, l'existència de dos grans eixos viaris i la d'alguns més com a molt probable. La configuració general del territori, amb la Depressió Prelitoral com a eix longitudinal i les valls dels rius com a eixos transversals, ha condicionat clarament la xarxa de camins des dels temps més antics.

La Depressió Prelitoral és indiscutible com a eix viari en totes les èpoques, tant com a unió de la part nord de Catalunya (i, a través dels passos dels Pirineus, la resta d'Europa) amb Tarragona i les terres de l'Ebre, com per la seva facilitat de trànsit. Els eixos transversals ja són més qüestionables, puix que simplement uneixen l'interior amb la costa i per a aquesta funció les carenes han estat tant o més importants que les valls.

En les referències dels autors romans a les vies de comunicació a Hispania, les quals es tractaran en el següent apartat, la primera ruta que es troba esmentada cronològicament és la que segueix la Depressió Prelitoral, anomenada genèricament *Via Heraclea*, la qual es pot considerar com a antecedent més remot de la *Via Augusta*⁵⁹.

---

⁵⁸ Per manca de informació suficient i també per manca d'un coneixement específic sobre el període (la qual cosa ens duria altra vegada a les dificultats i incongruències expressades en la introducció) no hem gosat a emprendre una recerca individualitzada dels camins que relacionaven els diferents poblats i llocs d'ocupació ibèrica.

⁵⁹ Francesc Margenat acaba de publicar "Vies romanes a l'entorn de Rubí" al número 50 del *Butlletí del Museu de Rubí* (desembre de 2006), número monogràfic on reivindica el nom de via

Hi ha, però, una segona ruta, ben definida però molt menys coneguda que travessa tot el territori. Encara és transitable avui dia i se la coneix amb el nom de Carrerada General, ja que durant molts anys ha estat utilitzat com a pas de bestiar des de la Terra Ferma i el Pirineu central cap a les muntanyes de Garraf i cap a Barcelona⁶⁰.

Aquest camí s'ha mantingut fix a través del temps perquè està situat sobre una llarga carena que separa els afluents del riu Lavernó (i subafluents de l'Anoia) d'una banda, dels de la riera de Vilafranca i del riu de Foix de l'altra. És a dir, passa per sobre de la línia que fa la divisòria d'aigües entre la conca del Llobregat i les petites conques pròpiament penedesenques. És una carena d'una topografia molt suau i fàcil de transitar i, per la pròpia definició, sense l'obstacle d'haver de creuar cap torrent.

Aquest camí comença al propi poble de la Llacuna, entra al Penedès pel Coll de la Barraca, sota el castell de Font-rubí i travessa longitudinalment tot aquest municipi. A la Granada o en les seves proximitats creua esbiaixadament la via esmentada abans i va a parar a les Gunyoles on entra al massís de Garraf pel Coll de Garró.

Aquestes dues rutes bàsiques formen l'esquelet de la xarxa viària antiga del Penedès, d'acord amb la topografia. A aquestes dues només caldria afegir-hi la via del Llobregat, d'existència evident, però de situació imprecisa, per les dificultats que ofereixen els turons propers al riu: el congost de Martorell, Roca de Droc, etc. Si la comunicació de Barcelona amb l'interior remuntant el riu sempre ha existit, en cada època pot haver tingut itineraris diferents.

Heraclea per una ruta respecte a la qual creu anacrònic anomenar-la via Augusta amb anterioritat a les reformes d'August. Alhora fa una proposta de cronologia per a les dues vies.

⁶⁰ Segons ens va explicar un veí de la Granada, encara hi ha gent que recordaven haver vist com hi passaven els braus de Navarra destinats a les places de Barcelona.

Els altres camins ja resten més desdibuixats i, malgrat que ens consta la seva existència, caldria un estudi específic per a treure'ls a la llum. Al llarg del riu de Bitlles, entre aquest riu i l'Anoia, entre Olèrdola i la costa o al llarg d'aquesta mateixa costa, sembla força clar que hi havia camins importants però de moment només en coneixem les pervivències posteriors.

5.2. LA ROMANITZACIÓ DEL TERRITORI. ELS NUCLIS DE POBLACIÓ

L'ocupació romana de la Península Ibèrica va ser un fet força traumàtic per als seus habitants, però va incorporar el territori dins del món conegut pels autors clàssics. Gairebé només comptem amb les fonts arqueològiques per a conèixer el territori i la societat iberes. Qualsevol precisió més concreta sobre fets històrics puntuals ens ha arribat mitjançant els escrits dels autors clàssics, força explícits sobre altres llocs, però extraordinàriament parcels pel que fa a aquesta zona.

Pel que respecte a la formació i evolució de la xarxa de comunicacions, hi ha un element incontrovertible: anteriorment a la conquesta romana la composició i situació concreta de la xarxa viària es mou dintre d'una nebulosa. Es només a partir d'aquesta conquesta que comptem amb esments de camins (i d'altres elements relacionats amb ells) que ens permeten establir algunes hipòtesis sobre com era aquesta xarxa viària, i, de retruc, com podien haver estat els grans trets de la xarxa viària anterior.

Evidentment, tampoc la informació subministrada per les fonts clàssiques o per l'arqueologia permet, de moment, cobrir de manera suficient tota la xarxa viària del territori que analitzem. Si més no, ho permet d'una manera molt menys satisfactòria que en èpoques posteriors. Com ja esmentàvem en el capítol IV

per a situar aquesta xarxa hem pres com a referència tota una sèrie d'elements d'índole molt diversa. Però moltes d'aquestes fonts (cartografia, documentació, etc.) no arriben al període romà i cal utilitzar les que resten de manera més completa.

En primer lloc hem utilitzat les mencions de les fonts clàssiques, però també la situació concreta, donada majoritàriament per l'arqueologia, dels principals nuclis de població, des dels *oppida* fins a les *villae*, ja que els nuclis de població estan fortament interrelacionats amb les vies. En aquest sentit, la persistència o abandonament de llocs de poblament ibèric pot reflectir igualment la transformació o no de la xarxa de camins.

També hem tingut en compte les característiques del relleu, sobretot la situació d'aquells punts que impliquen dificultat de pas (cingleres, gorges, etc.) o, en sentit contrari, la seva facilitat (colls, passos, guals, etc.). Igualment, hem analitzat els camins que es poden situar concretament en èpoques posteriors, ja que moltes vegades, són també pervivència de vies existents anteriorment, però de la qual no se'n té informació. En conjunt, en aquest apartat, hem procurat situar-nos sobre el territori i analitzar la xarxa viària tenint sempre en compte el principi d'ergonomia i les característiques tècniques (i econòmiques) del període. Pel que fa a aquest últim fet, cal assenyalar que durant aquest període aquestes són totalment noves i que, passat aquest i pel que respecta a la camineria, es tardarà molt segles en tornar a assolir un nivell tècnic semblant al romà.

Ja s'ha esmentat anteriorment que es conserva poca informació sobre la conquesta romana d'aquesta zona. Ni tan sols en el cas de Barcelona les fonts historiogràfiques romanes són gens explícites. La forma més evident per a conèixer sobre el terreny el pas d'una civilització a l'altra és la progressiva desaparició dels poblats ibèrics, registrada per l'arqueologia, i la seva substitució per *villae* romanes que ocupen tot el territori (Solias, 1995, p 63). També a partir d'autors clàssics (Estrabó; Pomponi Mela, Plini el Vell i Claudi Ptolomeu) o d'itineraris de camins (Itinerari d'Antoní, Vasos de Vicarello, etc),

es coneixen els noms d'alguns nuclis de població significatius, molts dels quals han generat llargues polèmiques sobre el seu emplaçament concret.

5.2.1. Els nuclis de població, segons els autors clàssics

Estrabó

Estrabó, autor grec que visqué a Roma en època d'August i que viatjà per quasi tot l'Imperi Romà, malgrat que no arribà a fer-ho a la Península Ibèrica, ens en ha deixat una viscuda descripció en el llibre tercer de la seva *Geographika*, obra en 17 llibres escrita entre els anys 29 i 7 abans de la nostra era. En aquesta obra, basada en informacions fragmentàries d'autors anteriors, sobretot de Polibi i Posidoni, descriu com era la Hispània del segle I abans de la nostra Era. Enumera les ciutats i llocs fortificats, els rius i les muntanyes i els llocs curiosos i singulars. Tot això amenitzat amb nombroses anècdotes.

De la part de territori que ens ocupa, només esmenta la via que el travessa, des del Pirineu fins a Tarraco. En la transcripció i notes del text d'Estrabó, Antonio García Bellido (1945), en fa aquesta traducció:

Tras de los Trofeos de Pompéios va a Tarrákon, pasando por el lounkárion Pedíon, por los béteres y el Marathónos Pedíon, así llamado en lengua latina por la gran abundància de "máragon" que allí crece. De Tarrákon va al paso del Íber...

La versió de Schulten a *Fontes Hispaniae Antiquae*, 1952, vol VI. p 7 (recollida per Pallí (1985, p 38) és força semblant:

La vía va desde el monumento de Pompeyo a Tarraco por el Campo Juncario y Seterras y el Canpo del Maratón, que se llama así en latín por criarse en él mucho hinojo. De Tarraco (la vía) va al pasodel Ebro en

Dertosa.

Els dos primers topònims no presenten dificultats. Els trofeus de Pompeu, eren situats al Pirineu (Nolla, Rodà, 1993) i el camp de la Jonquera es pot identificar amb l'Empordà.

El topònim *béteres* o *Seterras* és situat per Pallí (1985, p 39) cap a Hostalric, a la vall de la Tordera, també fora del territori analitzat. En canvi, Marc Mayer, Josep M Nolla i Isabel Rodà a *Voies romaines du Rhône a l'Ebre: via Domitia et via Augusta* (Castellví, Comps et alii, 1997, p 134) en parlar de la *mansio Antistiana* apunten la possibilitat de que aquest lloc, segurament relacionat amb la família dels *Antistii Veteres*, sigui el mateix que el que Estrabó anomena *beteres* amb la qual cosa és situaria cap el Penedès.

També resta per identificar el molt comú i alhora enigmàtic topònim *Marathónos Pedíon* o camp del Fonoll. Pere de Marca (1688) el situava al Penedès però Pallí (1985, p 39) pensa que també podria situar-se cap el Vallès, sempre en l'itinerari de la Via Augusta.

Pomponi Mela

Pomponi Mela, geògraf romà nascut a prop de Càdis, és un continuador llatí de l'obra d'Estrabó i dels corògrafs grecs. Va escriure a mitjan s I dC una petita obra, *De Chorographia*, en tres llibres, on fa una descripció del món conegut de caire bàsicament divulgatiu, destinada possiblement a escoles i persones amb curiositat.

Després d'una breu descripció d'Empúries, la traducció que fa Antonio García Bellido (1947) continua així:

Desde allí hasta Tarraco hay ciudades pequeñas: Blande, Iluro, Baetulo, Barcino, Subur, Tolobi, y ríos menguados, el Baetulo, al pie del Mons

Iovis, el Rubricatum, en la costa de Barcino, i el Maius, entre Subur i Tolobi. (I segueix amb la descripció de Tarragona).

La majoria d'aquests topònims estan plenament identificats. *Blande, Iluro, Baetulo* i *Barcino* corresponen a nuclis de població romana totalment confirmats per l'arqueologia i, moltes vegades, amb epigrafia que els identifica. El mateix passa amb els rius *Baetulo* i *Rubricatus* i amb el *Mons Iovis*, identificats com els rius Besós i Llobregat i la muntanya de Montjuïc. Però pel que fa als llocs de *Subur* i *Tolobi* i al riu *Maius*, els quals, segons es desprèn del text, haurien de trobar-se a la costa, a l'occident de Barcelona, però no hi ha cap seguretat sobre el seu emplaçament.

Plini el Vell

Caius Plinius Secundus, Plini el Vell, dedica una part de la seva monumental *Naturalis Historia*, de 37 llibres, a la descripció d'Hispania, regió que coneixia bé per què hi va viure i hi va ocupar càrrecs dins de l'administració romana. L'obra era acabada ja l'any 7, data en la qual Plini la va dedicar a l'emperador Titus. En el Llibre III, després de la descripció de l'Ebre i del seu entorn, escriu, en traducció de García Bellido (1947)

Siguen en pos la región de Cossetania, el río Subi, la colonia Tarracon, obra de Scipio, así como Carthago lo fue de los púnicos, la región de los ilergetes, el "oppidum" Subur, el río Rubricatum, a partir del cual siguen los lacetani y los indigetes... En la costa la colonia Barcino, cognominada Faventia; Baetulo e Iluro, ambos "oppida" con derecho romano...

Aquí la descripció del territori és feta en sentit contrari, des de Tarragona cap els Pirineus, però Plini no cita més topònims que els ja referits per Mela. El més significatiu del text és la diferenciació que fa entre "coloniae" i "oppida" dels nuclis de població de la costa. *Barcino*, pocs anys més tard de l'obra de Pomponi Mela, es ja una colònia, mentre que *Baetulo, Iluro* i *Subur* continuen

sent, simplement, uns “*oppida*”. Cal destacar també que no hi ha cap referència ni a *Tolobi* ni al riu *Maius*.

Ptolomeu

Claudi Ptolomeu, famós astrònom i matemàtic alexandrí del segle II dC, també elaborà una *Geografiké Hyphégesis* (Indicadori geogràfic) que, més que una corografia, és una llista de *mansiones*, unes 8000, que moltes vegades coincideixen amb ciutats ben identificades però que d'altres ens són totalment desconegudes. Les col·loca agrupades per circumscripcions i situades en relació a un meridià i un paral·lel zero. Les més properes al nostre territori, anotades en el Llibre II, Capítol VI, són:

Tarracon: 16 $\frac{1}{3}$; 20 $\frac{2}{3}$.

Barcinon: 17 $\frac{1}{2}$; 21.

Gerunda: 17 $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{12}$; 22 $\frac{1}{2}$.

Deciana: 17 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$; 22 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{12}$.

Juncaria: 18 $\frac{1}{6}$; 22 $\frac{1}{3}$.

Beseda: 17 $\frac{1}{2}$; 21 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$.

A les quals cal afegir-hi *Rubricata*, a la Laietània interior

Ben identificades, i situades fora del territori estudiat les 5 primeres, Pallí (1985, p 44) pensa que *Beseda* deu correspondre a la *Seterras* dels itineraris, cosa que confirmen Mayer i Rodà (1997, p 131), que la situen a Hostalric, també fora d'aquest territori.

Rubricata s'ha volgut situar, tant a Rubí, per la seva proximitat fonètica, com a Martorell o Olesa de Montserrat, per la seva proximitat al riu Llobregat. El cert és que no hi ha cap altra indicació, a part del nom, que pugui donar informació d'on era situada.

Hi ha altres mencions d'aquesta part de Catalunya per part d'autors clàssics, però cap d'ells individualitza tant un lloc com per a aportar nova informació

sobre el seu emplaçament. Tota l'atenció dels autors es centra en els passos dels Pirineus (sobretot en els Trofeus de Pompeu), en Empúries, el primer port d'arribada per via marítima, o en Tarragona, la capital. Al marge d'aquests tres llocs, només en unes poques ocasions esmenten, sense concretar, el camí que duu d'Empúries o del Pirineu a Tarragona. Es el cas de Ciceró, Titus Livi i d'altres⁶¹.

5.2.2. Els nuclis de població segons els itineraris antics

Una altra font d'informació són els itineraris de camins, els quals, malgrat les aparences, resten molt per sota de les seves possibilitats, ja que no van acompanyades de cap mapa, i molts dels seus caps d'etapa ens són desconeguts. Referits a aquesta part de la Península Ibèrica n'hi ha només dos d'importants, la part corresponent de l'*Itinerarium Antoninianum* nom que fa referència a l'emperador Caracal·la (196-217) però que, segurament, fou redactada més tard, i els quatre vasos trobats el 1852 a les termes de Vicarello i anomenats "Vasos de Vicarello" o *Vascula Apollinaria*.

L'itinerari d'Antoní

L'itinerari d'Antoní, malgrat la seva referència a Caracal·la, es creu que fou redactat segurament en època de Dioclecià. Pallí (1985, p 53) esmenta a Konrad Miller (1916), el qual, per a situar-lo cronològicament, fa referència a la menció de diverses ciutats. Malgrat tot, és evident l'existència d'interpolacions posteriors, com *Constantinopolis*.

---

⁶¹ Frederic Pallí a *La Via Augusta a Catalunya* (1985, p 29 a 46) va fer un recull exhaustiu dels autors clàssics que han deixat textos que poden relacionar-se amb la via Augusta, des de Timeu (segle VI-III aC) fins a Julià de Toledo (segle VII dC).

La seva funció és encara discutida. Podia tenir un caràcter militar, administratiu o privat. Les seves rutes són capricioses i les etapes molt irregulars, la qual cosa li dona un caire força desconcertant.

De fet, és la font sobre documentació viària més important i l'única que existia abans de trobar-se els Vasos de Vicarello; per això, des de Pere de Marca, ha estat la base que han fet servir tots els polígrafs i estudiosos dels segles XVIII i XIX per a reconstruir la xarxa viària romana de Catalunya.

El territori que estudiem es troba representat en tres dels seus fragments, en el trajecte entre el Pirineu, Tarragona i Lleida, i en el del Pirineu, Tarragona i Lleida, apareix de la mateixa manera. A continuació seguim les transcripcions de Frederic Pallí en el seu estudi sobre la Via Augusta a Catalunya (1985), però només de la part que ens afecta. El primer fragment correspon a l'itinerari entre el Pirineu, Tarragona i Lleida.

- 4. *Gerunda*   *m p XVII.*
- 5. *Barcenone*   *m p LXVII.*
- 6. *Stabulo Novo*   *m p LI.*
- 391.1. *Tarracone*   *m p XXVIII.*

L'altre fragment correspon al trajecte entre Narbona, Tarragona i València:

- 398.1. *Aquis Voconis*
- 2. *Seterras*   *m p XV.*
- 3. *Praetorio*   *m p XV.*
- 4. *Barcenone*   *m p XVII.*
- 5. *Fines*   *m p XX.*
- 6. *Antistiana*   *m p XVII.*
- 7. *Palfuriana*   *m p XVII.*
- 399.1. *Terracone*   *m p XVII.*

Hi ha algunes variants, segons els diferents manuscrits i edicions modernes que se n'han fet. Pallí utilitza la de Wesserling de 1735, però en altres versions hi ha algunes diferències toponímiques, com *Stabulon Cuo* i *Alfuriana*, la qual cosa

altera molt poc la informació donada pel conjunt.

En aquests trajectes es pot observar que apareixen, entre Barcelona i Tarragona, una sèrie de topònims: *Stabulo Novo*, *Fines*, *Antistianiana* i *Palfuriana*, que podrien estar situats en el territori que ens ocupa. Malgrat els esforços fets en els darrers tres segles i a les nombroses teories existents, cap d'ells està, a hores d'ara, identificat amb seguretat.

L'itinerari dels vasos de Vicarello

Els vasos de Vicarello, també anomenats Vasos Apol·linars, són quatre vasos de plata que actualment es conserven a Roma, al Museu de la Villa Giulia. Tenen forma cilíndrica, de mil·liari, i a les seves parets hi gravats el nom i les distàncies de les *mansiones* de la via que anava de Gades a Roma. Es creu que són un exvot, ofrena d'algun viatger vingut d'Hispania (García Bellido, 1947). Els tres primers poden ser datats al començament del principat d'August i el quart, a finals d'aquest període o de principis del de Tiberi (Pallí, 1985, p 66)

Si bé els quatre descriuen la mateixa ruta, hi ha petites diferències entre els noms que tenen gravats, la qual cosa fa que entre tots ells aportin més informació, però també que siguin causa de confusió. Aquí també seguim, només en la part entre Tarragona i Seterras, la transcripció de Pallí (1985, p 68), confirmada pels treballs del Col·loqui de Perpinyà de 1989 (Castellví, Comp et alii, 1997)

Vas nº 1:

<i>Tarraconem</i>	<i>XXV</i>
<i>Palfurianam</i>	<i>XVI</i>
<i>Antistianam</i>	<i>XIII</i>
<i>Ad Fines</i>	<i>XVII</i>
<i>Arragonem</i>	<i>XX</i>
<i>Semproniana</i>	<i>VIII</i>
<i>Seterras</i>	<i>XXIII</i>

Vas nº 2:

<i>Tarracone</i>	<i>XXI</i>
<i>Palfuriana</i>	<i>XVI</i>
<i>Antistiana</i>	<i>XVI</i>
<i>Ad Fines</i>	<i>XVII</i>
<i>Arragone</i>	<i>XX</i>
<i>Praetorio</i>	<i>XVII</i>
<i>Siteras</i>	<i>XV</i>

Vas nº 3:

<i>Tarracone</i>	<i>XXV</i>
<i>Palfuriana</i>	<i>XVI</i>
<i>Antistiana</i>	<i>XIII</i>
<i>Ad Fines</i>	<i>XVII</i>
<i>Arragone</i>	<i>XX</i>
<i>Praetorio</i>	<i>XVII</i>
<i>Saeterras</i>	<i>XV</i>

Vas nº 4:

<i>Tarracone</i>	<i>XXV</i>
<i>Palfuriana</i>	<i>XVI</i>
<i>Antestiana</i>	<i>XIII</i>
<i>Ad Fines</i>	<i>XVII</i>
<i>Abragone</i>	<i>XX</i>
<i>Ad Praetorium</i>	<i>XVII</i>
<i>Saeteras</i>	<i>XVI</i>

L'itinerari de l'Anònim de Ravenna

L'anomenat Anònim de Ravenna és un còdex del segle VII d'autor desconegut però segurament nascut a Ravenna, titulat *Cosmographia*. Pel que fa a Hispània, situa tres camins principals que neixen als Pirineus, dels quals

camins en surten d'altres. Per que fa referència al territori que analitzem, només fa dues mencions, seguint sempre l'itinerari d'Antoní. Les transcrivim, també segons la versió de Frederic Pallí (1985, p 59).

Llibre IV, Capítol 42.

9. *Arragona.*
10. *Fines.*
11. *Antistiana.*
12. *Palturiana.*
13. *Tarsagona.*

Llibre V, Capítol 3.

341. 1. *Aragona*
2. *Fines.*
3. *Ancistiana.*
4. *Palturiana*
5. *Tarraconem.*

L'Anònim confirma la informació que ja donaven l'itinerari Antoninià i els vasos de Vicarello, amb algunes variants ortogràfiques, segurament degudes a transcripcions errònies.

L'itinerari de la Tabula Peutingeriana

Finalment, la última de les fonts documentals clàssiques és aquest mapa, potser li escauria millor anomenar-lo croquis, que duu el nom d'un humanista alemany del segle XVI. Mostra la xarxa viària del segle IV en l'últim període del món roma per mitjà de línies paral·leles, on es van situant els llocs importants. L'original, del segle IV, és perdut però ens n'han arribat diferents còpies, la més antiga, del segle XIII. Malauradament, s'ha perdut tot l'extrem occidental, a l'oest d'*Aquis Voconis* (Caldes de Malavella), i tot el territori que estudiem en

resta a fora. L'esmentem només com a exemple d'una de les poques fonts cartogràfiques de l'Antiguitat que s'han conservat.

En conjunt, les informacions sobre nuclis de població existents en època romana en aquest territori que aporten les diferents fonts clàssiques, tant les corografies com els itineraris, són molt migrades. Les interpretacions que, a partir d'elles, es poden fer a una escala adient del territori que ens interessa, són tan etèries com descoratjadores. A part de les colònies de *Barcino* i del riu *Rubricatum*, suficientment coneguts i situades dintre dels seus límits, hi trobem la *mansio* de *Fines* (o *Ad Fines*), que, versemblantment, es trobava a l'entorn de l'actual capella de Santa Margarida de Rocafort, a Martorell. Els demés llocs identificats, els *oppida* de *Subur* i *Tolobi*, les *mansiones* de *Stabulo Novo*, *Antistiana* i *Palfuriana*, el riu *Maius* i els llocs de *Beteres* i *Marathonos Pedion* encara resta molt per a poder situar-los amb una certa seguretat.

5.2.3. Els nuclis de població segons l'arqueologia. Les villae

Com passava amb els jaciments ibèrics, les troballes arqueològiques d'època romana són força abundants. Entre el Baix Llobregat, l'Alt Penedès i el Garraf, passen de 200 els jaciments enregistrats. D'aquests jaciments, també com en el cas dels ibèrics, alguns d'ells corresponen clarament a nuclis habitats, mentre que la majoria són simplement llocs amb vestigis de freqüentació. En el cas d'aquest territori, i en absència de nuclis de població més grans, l'element bàsic del poblament romà és la *villa*.

Igualment com en el cas dels poblats ibèrics, les *villae* és troben repartides per tot el territori, però com que una *villa* és un establiment rural que centra una explotació agrícola, la població que s'hi alberga és molt més petita que en un poblat ibèric. Això, juntament amb l'augment de la densitat de població a les terres planes, fa que el nombre de *villae* sigui molt més considerable. A més, com que la informació de la qual disposem és únicament l'arqueològica i no tots

els jaciments estan excavats, moltes vegades es fa difícil la diferenciació entre una vil·la o qualsevol altre construcció rural.

Per aquests motius, segons la font utilitzada el nombre de vil·les existents en un territori varia considerablement. Per a la seva enumeració, hem seguit les informacions de la Carta Arqueològica, per comarques, el llibre de J. G. Gorges *Les Villes Hispanoromaines* (1979) i, al Penedès i el Garraf, les publicacions de l'Institut d'Estudis Penedesencs, sobretot les *Miscel·lànies Penedesenques* anuals i la revista mensual *Gran Penedès*. Al Baix Llobregat, on no hi ha cap recull actualitzat, disposem en canvi dels mapes realitzats per Josep M Solies a l'*Atlas del Baix Llobregat* (1995). També hem utilitzat, quan els hem tingut a mà, els articles de revistes especialitzades i les memòries d'excavació

De vil·les romanes identificades en la zona analitzada se'n poden comptar més d'una dotzena al Baix Llobregat, cap a la cinquantena a l'Alt Penedès i al voltant d'una desena al Garraf. A la zona de l'Anoia podrien trobar-se'n quatre o cinc (Masquefa, Cabrera, Capellades) i al menys dues a Castellbisbal (Can Pedrerol de Baix i Ca n'Estapé).

D'entre elles, enumerarem només les que d'alguna manera poden relacionar-se amb la xarxa de camins, ja sigui perquè s'hagin construït a la vora d'alguna via ja existent, ja sigui per què degut a la seva importància els hagin pogut generar. Per això, farem una diferenciació entre aquelles vil·les que tindrien alguna relació amb la situació anterior, tant amb algun poblat ibèric com amb els llocs estratègics, per a les quals es pot suposar una xarxa de camins existent ja de temps, amb les noves construccions. Aquestes últimes és possible que necessitessin una nova xarxa viària o, al menys, una modificació de l'anterior.

Les villae situades en un emplaçament anterior

Al contemplar en els mapes de Josep Mª Solias respecte al Baix Llobregat (o en el que adjuntem al final del present capítol) la situació de la majoria de vil·les romanes, es fa evident al comparar-la amb la dels nuclis de població d'època

ibèrica, que s'ha produït un gran trasbals en el poblament. Moltes vil·les no tenen quasi cap punt de contacte de situació amb els poblats ibèrics situats a la mateixa zona. Només alguns poblats situats en llocs molt estratègics, com Sitges o Adarró, a l'oest de Vilanova i la Geltrú, es donen casos de continuïtat. En la resta de jaciments, l'enllaç entre una cultura i l'altra, en molts jaciments excavats, és produït només gràcies a la troballa de materials ibèrics en algunes vil·les.

Això seria una confirmació de que el nou poblament del territori en època romana es feu a partir d'unes bases noves, establertes després de la conquesta i en funció d'una explotació integral dels recursos agraris i forestals de la zona. L'anàlisi de cadastres i centuriacions que s'està realitzant en aquests moments ha de donar una nova visió del món rural romà a Catalunya.

Al Baix Llobregat, podria donar-se una certa continuïtat a la zona de Sant Boi, concretament a la zona del Llor, on una vil·la és documentada entre els segles II i I aC, a continuació de restes d'ocupació ibèrica des del segle IV aC (Barreda, García-Pardo, Serret, 1993, p 46), també a la banda esquerra del Llobregat podria passar una cosa semblant al Pla de les Bruixes (Molins de Rei), o a Mas Lluí (Sant Feliu de Llobregat).

A la part alta de la comarca, a la vil·la de Martorell-Enllaç, datada des del segle II aC al segle II dC (Torrecilla, Mauri, 1993), també es va trobar material ibèric, com ceràmica llisa i pintada, però no coneixem l'emplaçament de l'antiga població ibèrica.

Al Penedès, a la zona de Sant Martí Sarroca, intensament ocupada en època ibèrica, es troben un gran nombre de vil·les, les quals segurament són expressió de la nova distribució dels poblaments: Cal Novençà, Rovellats i Sant Joan de Lledó, a més de la Bassa i el Camp d'Aviació, a Santa Margarida i els Monjos. Als turons de l'altra banda de la plana, també d'aquest últim municipi, hi ha una continuïtat cap el Mas Castellar i a Can Brugal (Barroso, 1995. Fitxa 61) que segurament continua cap a Castellet i la Gornal (Virella, 1983).

Al Garraf, podria haver persistit la població en el mateix lloc, a més del ja esmentats casos de Darró i de Sitges, en altres llocs com el puig de les Forques, a Canyelles o el Garrofer de la Cisterna, a Sant Pere de Ribes.

Les fundacions noves

D'època pròpiament romana trobem a prop de Barcelona i del delta del Llobregat una sèrie de *villae* importants, les quals, com hem fet referència anteriorment, han mantingut la seva importància en el temps i han estat el nucli originari de la majoria de les poblacions actuals.

Algunes d'elles han conservat un topònim d'origen llatí, potser d'algun dels seus *possessores* (Moran, 1994, p 309), com és el cas de Cornellà, Gavà, Pallejà, Provençana. Altres han canviat el nom en algun moment de la seva història pel del sant al que estava dedicada l'església parroquial, com Sant Boi de Llobregat, Sant Just Desvern i Sant Vicenç dels Horts. D'altres, finalment, ho han fet per altres referències més diverses, com Viladecans o Castelldefels.

Hi ha també un altre classe d'assentaments que, havent passat per diferents fases i condicions i havent mantingut el seu poblament fins a l'actualitat, no han desenvolupat cap nucli de població important. A la zona propera a la confluència entre el Llobregat i l'Anoia es troba un grup de quatre emplaçaments d'origen romà que tenen una evolució semblant.

Aquestes fundacions són les *villae* de Sant Hilari, a Abrera; del Palau, a Sant Andreu de la Barca, i de Can Pedrerol de Baix, a Castellbisbal, a les quals cal afegir el jaciment de Santa Margarida de Rocafort, a Martorell, possiblement situat en el lloc on era ubicada la *mansio Ad Fines* (Navarro, 1999⁶²).

---

⁶² Analitzava les seves possibilitats i es decantava per aquesta opció en la ponència "La mansio Ad Fines i l'establiment de Santa Margarida" presentada a la taula rodona *El pont del Diable: el context històric i les transformacions del pont i del seu entorn*. Martorell – Castellbisbal. 1999. Actes encara no publicades.

La seva situació, a certa distància del riu Llobregat o de l'Anoia, les ha mantingut fora del perill d'inundacions a la vegada que els permetia l'explotació agrícola de la plana al·luvial propera. L'encertat del seu emplaçament el confirma el fet de la seva permanència durant molts segles després de l'enfonsament de l'ordre romà.

Els quatre assentaments tenen en comú l'existència de capelles rurals d'època romàniques o preromàniques, el manteniment de la seva importància en el període medieval i modern i el fet d'haver arribat a nosaltres reduïdes a la condició de masia. La celebració d'un aplec fins a temps recents és també un recordatori de la seva antigor.

La capella preromànica de Sant Hilari d'Abrera té integrades a la seva obra de fàbrica unes impostes tardoromanes. A l'Edat Mitjana, la *domus* del mateix nom, documentada com *Casa de S. Ylari* el 1238, era el centre d'una quadra autònoma (*Catalunya Romànica*, vol XX, p 320). El nom primitiu de la villa ens és desconegut. Hi ha un possible desplaçament del nom llatí a l'altra banda del Llobregat, on existeix el topònim *Vilalba* sense haver-se trobat restes romanes, però en aquest lloc la documentació més antiga es refereix sempre al nom del sant (Soler, 2002, p 20).

El lloc del Palau era centrat en època medieval per una fortalesa depenent del Castellvell de Rosanes que fou centre d'una quadra amb dinastia feudal pròpia. El territori d'aquesta és correspon amb el terme actual de Sant Andreu de la Barca, però els senyors feudals es cognominaven *del Palau* (Pedemonte, 1929) L'església romànica de Santa Madrona del Palau era la seva capella des del primer moment, mentre que la parròquia era situada a Sant Andreu de la Barca. La població es va desenvolupar en torn a aquesta església i el Palau no va passar de ser un petit nucli rural.

A prop de la masia de Can Pedrerol de Baix situada a entreforc entre el Llobregat i la riera de les Arenes es conserva una capella romànica dedicada a

Sant Quintí (*Catalunya Romànica* (1991) vol XVIII, p 106). Aquest indret no tenim constància que hagi passat mai de la categoria de petit nucli rural, però a prop seu hi havia al segle XVII una torre, anomenada *la Torrassa*, situada al peu del camí ral de Barcelona (BC. *Cadastrre de Castellbisbal* (1735) nº 19).

L'església paleocristiana de Santa Margarida és datable inicialment cap al segle V i és envoltada de restes d'habitage que s'alternen en el temps amb l'ús del terreny com a necròpolis. Des del 1042 formà part del priorat benedictí de Sant Genís de Rocafort, del qual n'era la parròquia. El priorat fou secularitzat al segle XVI i ara en el lloc resta només una masia i les runes de l'església.

Potser podrien afegir-se altres llocs a aquest model d'evolució, com la *villa* de les Parets, a Gelida, situada a sota de l'actual església parroquial (*Carta Arqueològica del Penedès*: Gelida, fitxa 03) la que molt possiblement hi havia a la Costa de la Gorgonçana, a Esparreguera, amb la desapareguda capella de Santa Coloma (Paulo, 1989), la que hi hauria al Llor, a Sant Boi, on s'edificà la capella de Santa Bàrbara (Barreda, García-Pardo, Serret, 1993, p 46), i, finalment, la de Santa Maria de Sales, a Viladecans (Solias, 1995, p 63).

No cal insistir en el fet de que tant aquestes últimes vil·les com les anteriorment esmentades van néixer relacionades amb camins de gran importància, generalment amb els que, des del desenvolupament de Barcino, conduïen de la ciutat cap el Penedès i cap a l'interior del país a través del Llobregat i les muntanyes del Garraf.

A l'Alt Penedès, les vil·les es concentren en el que anteriorment hem titllat de "Penèdès Fèrtil", és a dir, la seva plana central. Procurem destacar-ne algunes, suposadament les que tenen més caràcter, ja sigui per les troballes que s'hi han fet com per les pervivències que han deixat. De vegades, les dues coses van unides, la qual cosa encara deixa més palesa la seva importància.

Amb tot, cal advertir ja d'entrada, que l'evolució del poblament al Penedès ha estat molt diferent al de la vall del Llobregat, com insistirem en els capítols

posteriors. Aquí la majoria dels nuclis actuals de població s'originen entre els segles X i XII i en quasi cap cas poden lligar-se al creixement directe de *villae* romanes. Entre el poblament romà i l'actual es troba una discontinuïtat, de vegades força evident, la qual cosa influeix, en conseqüència, de manera important en l'evolució de la xarxa de camins.

Des de la part oriental la primera *villa* que trobem és el complex Can Bas/la Campana/Cal Ribes a Subirats, on han aparegut dos fragments de làpida amb epigrafia i un *trapezophorum* (pota de mobiliari de marbre) en forma de cap de lleó (Cebrià, Ribé, Senabre, 1991, p 95). A més de la masia de Can Bas, ja documentada al segle XVI, hi ha al costat la capella preromànica de Sant Joan Salerm, la qual, segons informació verbal dels propietaris, havia tingut arcs de ferradura fins fa molt poc temps en què es van tapiar.

Mes al centre de la plana s'estén un altre complex de vil·les i necròpolis romanes al voltant de Sant Pere Molanta, indret de gran importància en època romana, on també s'ha trobat epigrafia⁶³. A l'Alta Edat Mitjana conservava encara aquesta importància, com ho demostra l'existència de la bonica església romànica del seu nom i el mateix topònim amb el que era conegut, Palau Moranta o Moronta (*GGCC*, vol V, p 78).

A Pacs s'ha localitzat una vil·la senyorial anomenada la Rectoria de Pacs, situada sota l'església parroquial de Sant Genís de Pacs, la qual fou excavada per mossèn Trenchs el 1928 (Barroso, 1995, Fitxa 37). Molt a prop, a can Cuc, se n'ha identificat una altra amb restes d'un mosaic polí crom, amb una necròpolis annexa (Barroso, 1995. Fitxa 38). No massa lluny hi ha la vil·la de Sant Valentí de les Cabanyes, també a sota mateix de l'antiga església parroquial d'aquest nom, amb una rica *pars urbana* i amb termes (Lòpez, Fierro, Clua. *Miscel·lània Penedesenca* 1990, p 71).

---

⁶³ Segons fan referència Almagro, Serra i Colominas a la *Carta Arqueològica* de 1945 (SANT PERE MOLANTA), Lluís Alvarez i Mercader esmentava el 1883 una *torre romana cuyos sillares y otros restos de construcción todavía subsisten*

A la mateixa zona hi ha la vil·la de la Bleda, ja en el terme de Santa Margarida i els Monjos, situada a sota i als voltants de la capella romànica de Santa Maria de la Bleda, on s'han trobat també mosaics. També se n'han trobat a la propera vil·la del Casalot de l'Espuny, aquesta en terme de Vilafranca, i poc més al sud, a la Riba, una necròpolis amb epigrafia, un fragment de làpida de marbre amb inscripcions (Cebrià, Ribé, Sanabre. *Miscel·lània Penedesenca* 1991, p 96 i 98).

Les *villae* de la zona compresa entre Vilafranca, Santa Margarida i els Monjos i Sant Martí Sarroca on s'ha fet troballes d'una certa importància, es completen amb les del Camp d'Aviació, a Santa Margarida (Almagro, Serra, Colomines, 1945: MONJOS), ara destruïda però amb restes de mosaics, Cal Novençà, a Sant Martí, amb una altra làpida de marbre amb inscripcions (Cebrià, Ribé, Sanabre, 1991, p 94), i la Vinya del Taverner, a Vilobí, amb una part urbana molt important, on es va trobar un bust romà, possiblement una *Venus*, i unes termes (Cebrià, Ribé, Sanabre, 1991, p 96).

Aquestes són els jaciments arqueològics romans més interessants, les troballes dels quals es poden relacionar directament amb un poblament romà força definit. Altres vil·les es troben disseminades per tot el territori, algunes de les quals també haurien tingut una gran importància. Algunes d'aquestes són les del Pont de Ca l'Artigues i la Torrota del Moro, a Subirats. En aquesta última, no excavada, es conserva un mur de més de quatre metres de llargada (Cebrià, Ribé, Sanabre, 1991, p 95 i 96). Una altra és la *villa* excavada el 1989 a la plaça de Monistrol d'Anoia, a Sant Sadurní (Lecha, Rovira, *Anuari d'Intervencions Arqueològiques*, 1993, p 31).

També hi havia altres vil·les en els següents llocs: la Sesta (Torrelavit), destruïda, la Masia (Sant Pere de Riudebitlles), Sant Joan de Viladellops (Olèrdola), Can Colomer (Font-Rubí), l'antic nucli medieval de Grabuac, els Plans de Cal Jombo (Mediona) i altres a la part noroccidental. La Teuleria dels Albers (la Granada), Canyamars i Can Morató (Vilafranca) a la zona central, i, al sector occidental, la Pancarona, Cal Bruna i, sobretot, la molt important de la Paret de Santa Tecla – La Gravosa totes a la part del terme de Santa

Margarida i els Monjos no comprès en la zona esmentada anteriorment. Igualment, a Sant Martí Sarroca, encara es pot comptar amb el Mas Fumet- La Socarrada, Cal Sisplau i Sant Joan de Lledó, a sota de la capella homònima. A Castellví de la Marca, municipi adjacent, hi ha les del Castell de les Pujades i Can Morgades del Grau. I moltes més, menys conegudes, que seria enfarfegador d'enumerar⁶⁴.

5.3. LA DOCUMENTACIÓ SOBRE VIES DE COMUNICACIÓ ROMANES

La documentació existent sobre la xarxa viària romana que faci referència al territori estudiat és molt escassa. Ja se n'ha fet esment d'una part en l'apartat anterior, a l'enumerar els nuclis de població en tractar dels Vasos de Vicarello, l'Itinerari d'Antoní i l'Anònim de Ravenna. De fet no hi ha descripció de camins que no contingui referències a les poblacions o llocs de parada per on passen aquests. Aquí els tornarem a tractar, però desenvolupant l'aspecte estrictament viari, el dels trajectes i les distàncies.

Com a complement a les fonts anteriorment esmentades, només podem afegir-hi les restes monumentals i les troballes arqueològiques que hi són associades; entre les quals, en primer i molt principal lloc hi ha el pont del Diable. Les restes romanes del pont del Diable, a Martorell són, bàsicament, els dos estreps del pont, la part baixa del pilar central i l'arc commemoratiu situat a la part oriental. Aquest arc del Baix Llobregat té la seva correspondència tipològica en l'arc de

---

⁶⁴ Una llista força completa de les villae de l'Alt Penedès es pot trobar a la *Carta Arqueològica de l'Alt Penedès* del Servei d'Arqueologia de Catalunya (1991), a l'article "L'arqueologia a l'Alt Penedès: estat de la qüestió al anys 90", de Cebrià, Ribé i Senabre dins *Miscel·lània Penedesenca 1991*, p 95 i, per la part occidental de la comarca, a la tesi de llicenciatura de Carmen Barroso, *Una propuesta metodològica en Arqueología del paisaje: la cuenca del río Foix*, p 137 a 152 (inèdit).

Berà, a Roda de Berà al Tarragonès, situat ja fora del nostre territori. Ara per ara, són aquests els dos únics llocs documentats amb seguretat per on passava una via romana entre les ciutats de Barcelona i Tarragona, concretament la via Augusta.

També donen informació bàsica sobre el pas una via romana els mil·liaris, columnetes que assenyalaven distàncies, situades al peu dels camins importants. Se n'ha localitzat un cert nombre dins del territori, però malauradament, en no trobar-se'n cap clarament *in situ* el seu valor testimonial és discutit.

5.3.1. Els textos clàssics i els itineraris

El trajecte comprès entre Barcelona i Tarragona segons l'itinerari d'Antoní, que ja hem esmentat abans en tractar els nuclis de població, està indicat de dues maneres. Les dues són semblants però difereixen tant en el nom de les *mansiones* com en el còmput de la distància total.

El primer fragment correspon a l'itinerari entre el Pirineu, Tarragona i Lleida i s'esmenta *Barcenone* amb el número 5; a 51 mil passes hi ha *Stabulo Novo* amb el nº 6 i amb 24 mil passes més s'arriba a *Tarracone*. En conjunt, entre Barcelona i Tarragona per *Stabulo Novo* hi ha 74 mil passes,

El segon fragment correspon al trajecte entre Narbona, Tarragona i València. Aquí *Barcenone* hi consta amb el número 4. *Fines*, amb el 5, és a 20 milers de passes, *Antistiana*, el 6, és a 17 mil passes, *Palfuriana*, el 8, també a 17 mil i, finalment, *Tarracone* es troba igualment a 17 mil passes més. Resumint la informació, de Barcelona a Tarragona per *Fines*, *Antistiana* i *Palfuriana* n'hi ha 71 mil.⁶⁵

---

⁶⁵ Les xifres, ja expresades anteriorment en aquest mateix capítol, són les que dona Frederic Pallí a *La vía Augusta en Catalunya* (1985) p 51.

Les quatre versions dels Vasos de Vicarello confirmen la ruta que passava per *Antistiana*, però amb dues diferències. La primera, d'una mínima importància, és que el compte es fa en direcció contrària, la segona, més destacable, és que la ruta no es dirigeix cap a Barcelona, sinó que des d'*Ad Fines* va a *Arragone, mansio* propera a Sabadell, travessant el Vallès i dirigint-se a continuació cap a Seterras (Hostalric). També es pot assenyalar que en el vas nº 2 les distàncies no son coincidents amb les dels altres tres.

En conjunt, l'itinerari dels Vasos de Vicarello, amb les respectives distàncies referenciades, és el següent: Tarragona, Palfuriana a XVI m. p. (XXI segons el vas nº 2), Antistiana a XIII m. p. (XVI segons el vas nº 2), Ad Fines a XVII m. p. i Arragone a XX m. p. Amb aquest còmput, entre Tarragona i Arragone hi podem comptar 66 mil passes.

Si es fa una comparació entre les "mansiones" corresponents entre els Vasos de Vicarello i les de l'itinerari d'Antoní es troba la següent taula (sempre en sentit de Tarragona cap a l'est), en milers de passes:

A) Itinerari d'Antoní:

Tarraco --- XVII --- Palfuriana --- XVII --- Antistiana --- XVII --- Fines

B) Vasos de Vicarello (nº 1, 3 i 4)

Tarraco --- XVI --- Palfuriana --- XIII --- Antistiana --- XVII --- Ad Fines

C) Vas de Vicarello nº 2:

Tarraco --- XXI --- Palfuriana --- XVI --- Antistiana --- XVII --- Ad Fines

A l'itinerari, entre Tarragona i *Fines* (o *Ad Fines*) hi ha tres etapes iguals de 17 mil passes cada una, és a dir 51 mil passes. En els vasos de Vicarello amb les distàncies comunes, n'hi ha 46 mil, amb 6000 passes de menys i en el vas nº 2 n'hi ha 54 mil, amb 3000 passes de més. Si tenim en compte que no tan sols el vas nº 2 té divergències amb els altres, si no que tots ells tenen discordàncies entre sí, tant en la transcripció dels noms com de les distàncies, es pot

concloure que potser encara no tenim prou elements per estar segurs dels intervals exactes que hi havia entre *mansio* i *mansio*. O potser les distàncies, en algun cas, només són aproximades.

A més, sempre resta el cas més ardu de *Stabulo Novo*, *mansio* situada a 51 mil passes de Barcelona i a 24 mil de Tarragona, és a dir, a dues terceres parts del camí entre aquestes ciutats, però que no podem, si no sorgeixen elements nous, lligar amb cap dels altres noms referenciats.

Atenent a l'etimologia del nom, *stabulum*, amb significat de "lloc on hom s'està" o "estatge dels animals" (Coromines, *Diccionari Etimològic*, 1989), amb l'adjectiu *novum*, el topònim podria interpretar-se com un nou lloc de parada en el trajecte ja establert per les altres dues variants i en els vasos de Vicarello. També podria ser una referència a una altra via, alternativa a l'esmentada com és la via de Sant Boi al Pendès per Begues i les Gunyoles, de la qual no hi ha cap més referència escrita fins molt més tard, però que considerem que ja existia en època romana. Tractarem d'ella en aquest mateix capítol.

A *Voies romaines du Rhône a l'Ebre: la via Domitia et la via Augusta* (1997, p 18-19), hi ha un quadre sinòptic, fet per Guy Barruol, de totes les *mansiones* i llocs documentats entre aquests dos rius amb les diferents fonts que les esmenten, les distàncies en milles romanes i en kilòmetres i el lloc del seu emplaçament. A la mateixa obra (al capítol 2: Les stations routières, p 128 a 140) Marc Mayer, Josep M Nolla i Isabel Rodà fan un petit resum de cada una de les *mansiones* entre els Pirineus i l'Ebre, amb menció de la bibliografia i de la localització que s'ha adjudicat a cada una d'elles. Anotem les diferents localitzacions que s'han donat a cada un dels llocs:

- a) *Fines o Ad Fines*. El lloc se situaria entre Gelida i Martorell. Josep Moran (1982) proposa el lloc de Santa Margarida i Pallí (1985), Gelida. Com es va posar de manifest a la Taula Rodona sobre el pont del Diable

(1999), la ubicació de la *mansio* a Santa Margarida, es pot donar per segura⁶⁶.

- b) *Antistiana*. Els emplaçament a Vilafranca o a Olèrdola són inversemblants. Ells creuen que la hipòtesi més probable és que fos situada entre els Monjos i la Ràpita, que també podria ser el lloc de *Beteres*, esmentat per Estrabó. Els dos topònims podrien estar relacionats amb el gentilici dels *Antistii Veteres*.
- c) *Stabulum Novum*. És un topònim funcional. Ha estat situat a Calafell (Giró, 1953, i Virella, 1983), entre la Gornal i l'Arboç (Calderón, 1983), al Solar Roig de l'Arboç (Pallí, 1985) i al Vendrell (Tovar, 1989). Pensen que podria estar entre la Gornal i l'Arboç o, si fos situada en un diverticle de la via, entre Cubelles i Cunit, cap a Mas Guineu i la Solana.
- d) *Palfuriana*. Pons (1985) relaciona la *mansio* amb Palfurius Sura, emparentat amb L. Licinius Sura, la qual cosa la situaria no lluny de l'Arc de Berà. Els autors pensen preferentment amb Sant Vicenç de Calders, però també s'ha proposat el Vendrell o l'Hostal del Garrofer, a l'actual estació de Comarruga.

En l'apartat corresponent a l'itinerari de la via Augusta pel Penedès expressarem la nostra pròpia opinió sobre l'emplaçament d'aquests llocs, però no considerem, ni de molt, el tema com a tancat. Creiem que només es podrà establir amb una certa seguretat la seva situació si prèviament s'ha establert l'itinerari de la via. Situar les estacions del ferrocarril sense saber per anava la via és una tasca que només pot donar fruits si s'ajunten una sèrie molt gran d'excepcionalitats.

---

⁶⁶ A més de la ponència de Rosario Navarro, també va coincidir en la mateixa presumpció la de Josep Mª Gurt i Isabel Rodà "L'obra romana del pont del Diable", a la mateixa taula rodona de 1999. Aquest últims han publicat la seva ponència a *Archivo Espanyol de Arqueología*, nº 78, p 147-65 (2006) amb el títol "El Pont del Diable. El monumento romano dentro de la política territorial augustea".

5.3.2. Els mil·liaris

Entre Barcelona i Tarragona s'han trobat fins a deu mil·liaris identificats, amb alguns altres més de dubtosos o anepigràfics. Frederic Pallí (1985, p 81) en presenta un llistat individualitzat amb la descripció, la datació, la transcripció dels textos (fins i tot manuscrita quan els caràcters són imprecisos) i les referències bibliogràfiques. Marc Mayer i Isabel Rodà al tantes vegades esmentat *Voies romaines di Rhône a l'Ebre...* (1997, p 114), en fan una revisió cronològica, a Catalunya, que comprèn des de l'època d'August fins a la de Teodosi. I, finalment Xavier Menéndez i Josep M. Solias situen cartogràficament, i en fan una anàlisi, els compresos en el seu estudi "La via Augusta de Barcelonne a Martorell", publicat a la mateixa obra (1997, p 157-67).

Val a dir que tots els miliaris que coneixem actualment han aparegut en llocs molt propers a l'itinerari que devia haver tingut la Via Augusta però, en el tram que ens ocupa, cap d'ells era situat en el seu emplaçament original.

Al Barcelonès

A Barcelona se n'han trobat tres, en llocs i moments totalment diferents. Un d'ells fou extret d'una torre de la muralla romana, durant la campanya arqueològica de 1961. Es tracta d'una peça de la primeria del segle I de la nostra Era i marcaria l'inici del la Via Augusta cap el Maresme, pel camí del Mig (Pallí, 1985). Es datat d'època d'August per Mayer i Rodà (1997, p 115)

Un altre, el més antigament descobert, fou trobat a Montjuïc el 1596 a la rectoria de l'ermita de Santa Madrona i ara ha desaparegut. Per la seva inscripció, transcrita per diferents autors, es tractaria d'una obra del segle IV. Bonneville (1981) l'atribueix a Flavi Valeri Sever (306-07 dC), però Fabre, Mayer i Rodà (1984) i també Pallí (1985, p 101) creuen que de Constantí el Gran. En *Vies romaines...* (1997, p 116), Mayer i Rodà fan una revisió i es plantegen dubtes entre Constanci i Constantí.

El tercer mil·liari es va trobar el 1888 a l'hort adjacent a l'església parroquial d'Hostafrancs. S'havia atribuït generalment a l'Emperador Claudi, però Fabre, Mayer i Rodà (1984) han proposat la més idònia a Caracal·la, ja al segle III, atribució que Mayer i Rodà confirmen el 1997. Per a nosaltres és el més interessant dels tres perquè assenyala el pas de la via Augusta des de Barcelona en direcció al Llobregat. Pallí (1985, p 98) creu que és el segon mil·liari que es trobaria des de Barcelona.

Al Museu d'Arqueologia de Catalunya es conserva un mil·liari anepigrafi que va aparèixer prop de l'església de Sants en data desconeguda. Es un fragment de tambor de pedra de Montjuïc de forma cilíndrica (Menéndez, Solias, també a *Voies Romaines...* (1997) p158)

Al Baix Llobregat

En unes feixes situades prop de la masia de ca n'Estapé (Castelbisbal⁶⁷) es conservava un fragment de mil·liari, que havia servit de base per a una creu, el qual va desaparèixer després de 1980. Es podien llegir dues lletres E i P molt borrosament. La inscripció fou recollida per Fabre, Mayer i Rodà (1982⁶⁸). Per les característiques de les lletres podria tractar-se d'un mil·liari tardà i, per la seva posició, correspondria al tram vallesà de la Via Augusta.

Un altre mil·liari va ser trobat a les excavacions que el Centre d'Estudis Martorellencs fa des de 1974 a la capella de Santa Margarida, a Martorell, a occident del pont del Diable. Al costat de la masia i molt a prop de l'església aparegueren dos fragments d'un mil·liari, el qual havia estat trossejat i les

---

⁶⁷ Encara que el municipi de Castellbisbal pertany al Vallès Occidental, el seu terme arriba a la vora esquerra del Llobregat durant uns tres quilòmetres i, fins i tot, travessa aquest riu a la zona del Palau, a Sant Andreu de la Barca. Hem inclòs aquest mil·liari en el grup baixllobregatí només per a simplificar els sectors.

⁶⁸ En fan un estudi individualitzat al monogràfic de la *Revista del Museu de Rubí*, nº 5 (1982). Epigrafia nº 13, on s'adjunta una fotografia.

seves parts laterals rebaixades per a reaprofitar-los com carreus. El material és gres fossilífer, procedent probablement de la pedrera de can Raimundet (Sant Llorenç d'Hortons). Les poques lletres que conserven les cares curtes oposades han estat interpretades per Fabre, Mayer i Rodà (1984) com part d'una inscripció dedicada a l'emperador Magnenci, del 350 al 354 dC.

Al Penedès

Dalt del castell de Subirats, no lluny de Sant Sadurní d'Anoia, es va trobar un altre mil·liari, aquesta vegada reutilitzat com a sarcòfag. Es conserva en tota la seva llargada, però la inscripció està gairebé del tot perduda. Fabre, Mayer i Rodà (1894) pensen que és de cap a la meitat del segle III, possiblement pertanyent a l'emperador Hostil·lià, però Lostal (1992) interpreta que les lletres HE que apareixen a la inscripció només poden pertànyer al cognomen *Herennio*, corresponent a l'emperador regnant entre 250 i 251. Mayer i Rodà (1997, p 115) admeten la possibilitat de l'atribució a Herenni Etrusc, igualment com un altre de localitzat entre Vilaseca i Vilafortuny.

Al poblet de les Gunyoles (Avinyonet) es trobà un mil·liari anepígraf, el qual es donà a conèixer el 1971 i ara es conserva a la masia propera de can Ràfols. No és possible fer-ne una datació concreta per manca de referències (Menéndez, inèdit, i també esmentat per Mayer i Rodà, 1997, p 116).

Prop de les Massuques, ja en el límit del territori que estudiem, Mossèn Manuel Trens va identificar el 1927 un mil·liari, el qual s'havia trobat el segle anterior en fer obres a la masia de can Llopart; sense fer cas de les inscripcions va ser buidat i reutilitzat com a abeurador (Pallí, 1985, p 104). Basant-se en el que en resta de l'epigrafia, la *Carta Arqueològica de Catalunya* (Almagro, Serra, Colomines, 1945) l'ha atribuït a Julià l'Apòstata cap a mitjan segle IV, cosa que confirmen Mayer i Rodà (1997, p 116).

Aquest mil·liari, conegut amb el nom de "Mil·liari de les Massuques" creiem que és de gran importància, a més de la que ja té intrínsecament, pel lloc on s'ha

trobat. Malgrat el nom, el mil·liari no té res a veure amb el veïnat de les Massuques, sinó amb la masia, o millor dit, el molí de can Llopart de les Massuques, que és el lloc on es va trobar. Creiem que la confusió ve del fet de ser esmentat a la Carta Arqueològica de l'any 1945 com "Mil·liari de les Masuques", nom que fou continuat pel patriarca de l'arqueologia penedesenca Pere Giró i Romeu (1951) i després per molts altres, entre ells el propi Pallí. En canvi Cebrià, Ribé i Sanabre (1991, p 101) ja parlen del "mil·liari de Can Llopart".

La causa és que en el mateix lloc on es va trobar hi ha també restes ibèriques i romanes, una possible vil·la o potser quelcom més (potser una de les *mansiones* no localitzades), conegudes amb el nom de "Sant Esteve de Can Llopart" perquè en el mateix lloc hi ha també l'església romànica de Sant Esteve, del segle XIII. Aquesta fou la primera parròquia del terme de Castellet i, com ho confirma la troballa d'un ara de la primitiva església de principis del segle X⁶⁹. Tot això confirma la importància i pervivència del lloc des de l'època romana a la medieval, la qual resta en part emmascarada per la multiplicitat de noms que se li atorguen segons l'element estudiat.

Per a unificar la terminologia hem proposat⁷⁰ donar a tot el conjunt el nom de "Sant Esteve de Can Llopart" o, potser encara fora millor, donada la importància de l'església en conjunt del municipi, el nom de "Sant Esteve de Castellet", com consta en diferents fonts medievals recollits tant al Cartulari de Sant Cugat com per Pere de Marca, ja que Sant Esteve fou durant els primers segles la parròquia del terme de Castellet i el mateix castell era conegut amb el nom de Castell de Sant Esteve. En el primer esment documental del Castellet, la venda que en feu el comte Borrell II a Unifred Amat, se l'anomena *kastrum*

---

⁶⁹ L'article de Joseph M Ainaud de Lasarte "L'abat Donadeu, reconstructor d'esglésies", a *Analecta Montserratensia*, IX (1962) és bàsic en aquest sentit.

⁷⁰ "Reivindicació de Sant Esteve de Castellet com una antiga cruïlla de camins", article de l'autor, publicat a Miscel·lània Penedesenca.

meum, que nupantur s. Stephani, qui est in comitatum Barch., in eius marchia (CSC, doc 126, any 977),

En conjunt, els mil·liaris trobats dins del territori estudiat abastarien una cronologia que aniria, sempre dintre de l'època imperial romana, des de la dinastia Júlia-Clàudia fins a la de Constantí. De la primera època tenim el de Barcelona (d' August), i d'època dels Severs, el d'Hostafrancs (de Caracal·la). De la meitat del segle III comptem amb el de Subirats (d'Herenni) i del segle IV amb el de Santa Madrona, a Montjuïc (de Constanci o Constantí), el de Sant Esteve de Castellet (de Julià l'Apòstata) i el de Santa Margarida (de Magnenci) i potser també amb el de Ca n'Estapé, a Catellbisbal.

Es molt poca informació per a fer diferenciacions cronològiques a les vies romanes, però és suficient per a deixar clars alguns aspectes. El primer és que tots els mil·liaris trobats en aquest territori tenen una relació directa amb la via Augusta. Potser l'excepció és el mil·liari anepígraf de les Gunyoles, situat no sobre la via de Martorell sinó sobre la de Sant Boi. L'altre aspecte a remarcar és que tots els mil·liaris han estat reutilitzats i, per tant es troben a fora de la via pròpiament dita, encara que suposem que no a massa distància.

Amb tant poca documentació és aventurat afirmar-ho, però en la datació d'aquests mil·liaris s'observen tres èpoques diferents: L'època d'August, moment en el que es consolidaria la Via Augusta des de *Barcino*, per això els mil·liaris trobats són a la mateixa ciutat o a prop d'ella; la meitat del segle III a partir de la refecció viària empresa per Maximí, Deci i Herenni (Mayer, Rodà, 1997, p 115), i l'època baiximperial, moment en que la via comença a perdre importància, amb moltes refeccions signades per molts emperadors, però hem de suposar que de poca importància cada una d'elles.

5.4. LES VIES DOCUMENTADES A LES FONTS I EL SEU ITINERARI. LA VIA AUGUSTA

Totes les informacions esmentades anteriorment, tant les de les fonts literàries com les dels itineraris, com, fins i tot, els mil·liaris trobats fins el moment poden relacionar-se sense massa dificultat amb una única i fonamental obra viària romana, la via Augusta. De les altres vies existents, malgrat que no podem dubtar de la seva existència, la informació que ens ha arribat és indirecte o tant poc detallada que ens impedeix precisar-ne l'itinerari. Cal recórrer a altres mètodes, com l'ergonomia viària o la pervivència en èpoques posteriors per a descobrir-ne alguna cosa.

En canvi, sobre la via Augusta hi ha força informació coetània i és encara molt més abundant el que s'ha escrit en època moderna en base a aquesta informació. Per aquesta raó, semblaria que el seu itinerari i les seves característiques són conegudes de fa temps i que resta molt poc per a descobrir. Res més lluny de la veritat, al menys pel que fa al territori analitzat. Ja hem fet referència en els paràgrafs anteriors de com eren de imprecisos els topònims documentats a la zona i com la majoria dels mil·liaris s'han trobat a fora del seu emplaçament original. Només els de Santa Margarida de Rocafort i Sant Esteve de Castellet han aparegut en un context arqueològic romà, però tampoc massa precís. Aquestes dues referències i les dels esmentats arcs romans del pont del Diable i de Berà, són els únics punts concrets per on es pot assegurar que passava la via Augusta.

5.4.1. Els estudis actuals sobre la via Augusta

Des del segle XVII, amb Pere de Marca, fins a mitjans del segle XX, nombrosos estudiosos han intentat establir l'itinerari de la via Augusta a partir de la localització dels topònims esmentats a les fonts clàssiques. Si en alguns llocs aquests llocs han pogut ser identificats i a partir d'ells s'ha fixat un itinerari

fiable de la via, en la zona que analitzem, malgrat que han estat molts els esforços en resituar-la això no ha estat possible.

Però aquest mètode, que parteix de la toponímia enregistrada documentalment, el primer que s'ha emprat tradicionalment, no és pas l'únic que es pot utilitzar, ni tan sols el millor. És més difícil establir on són les estacions i a partir d'això deduir-ne l'itinerari, que fer el procés invers, és a dir, establir el trajecte per on passava la via i, posteriorment, situar-hi les diferents parades. És clar que per a fer això primer cal utilitzar mètodes de prospecció arqueològica que si ni tan sols ara estan ben desenvolupats, molt menys podien fer-ho els autors de segles anteriors.

En els últims anys hi ha hagut alguns intents, des de diferents camps, per a fixar un itinerari acceptable per a la Via Augusta. El primer, cronològicament és el presentat per Pere Giró i Romeu a la I Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos⁷¹, reunida a Martorell el 1950 i que va representar una represa dels estudis històrics en català després de la Guerra Civil. La seva comunicació versava sobre "Algunes vies romanes al Penedès" i combinava la investigació tradicional amb el treball sobre el terreny.

Després d'ell, molts altres estudiosos s'han esforçat en identificar les restes de la via Augusta al pas per la seva localitat i rodalies. En el territori esmentat voldríem destacar la feina feta per algunes persones a tall individual persones, Mossèn Antoni Margarit, rector de la parròquia de Sant Cugat Sesgarrigues i autor de diferents llibres i opuscles sobre la Via Augusta, Josep Altet, de Valldoreix, creador d'un grup que van treballar l'itinerari de la via Augusta sobre el terreny, prenent mesuraments des del Pirineu fins a Cartagena, i Francesc

---

⁷¹ Les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos, que segueixen celebrant-se periòdicament amb caràcter itinerant, acullen als investigadors locals de qualsevol tipus, sobretot els dedicats a la història, l'art i les ciències naturals, en llengua catalana, de la comarca on es celebra l'assemblea. Martorell fou on es reuní l'Assemblea per primera vegada, sota l'empara de Vicenç Ros, l'alcalde de la vila, la qual agrupava estudiosos del Penedès, l'Anoia i el Baix Llobregat.

Margenat, de Rubí, que duu molts anys estudiant les vies romanes del Vallès occidental i que, finalment (2006), ha publicat el resultat dels seus treballs.

Des d'un caire més acadèmic, Georges Fabre, Marc Mayer i Isabel Rodà han inventariat críticament les inscripcions romanes a Catalunya (1984a) i, en base a elles, han establert la cronologia precisa del pont del Diable i d'altres llocs. També Frederic Pallí Aguilera ha dedicat un estudi específic, que fou la seva tesi de llicenciatura, a la via Augusta a Catalunya (1985), on recull exhaustivament tot el que s'havia treballat sobre la via fins aquell moment.

El 1997, a *Voies romaines du Rhône à l'Ebre: via Domitia et via Augusta* (anteriorment hi hem fet referència), Marc Mayer i Isabel Rodà van fer la ponència de presentació de la via Augusta, dels Pirineus a l'Ebre i varen analitzar, una per una, totes les mansiones (p 128). Josep Estrada analitzà el recorregut de la via Augusta segons l'itinerari dels Vasos Apol·linars entre Girona i Tarragona (p 149) i Xavier Menéndez i Josep Maria Solias feren el mateix amb la ruta des de Barcelona fins al pont del Diable (p 157).

Els mil·liaris han estat estudiats també per Frederic Pallí (1985, p 81), per Joaquín Lostal en un llibre específicament dedicat: *Los miliarios de la Provincia Tarraconense* (1992) i per Xavier Menéndez (inèdit).

L'autor de la present tesi, sempre amb col·laboració amb altres, també ha fet alguns treballs d'investigació sobre el tema. Entre ells un article, juntament amb Rosario Navarro i Miquel Bohigas, sobre el pas de la Via Augusta al Penedès (1992) a la entranyable revista especialitzada *El Miliario Extravagante* que dirigia, escrivia i editava Gonzalo Arias a Càdis des de fa més de 1963 a 2004 anys. El nom de la revista no té cap connotació faceciosa sinó que simplement fa referència al seu naixement, a l'exili parisenc. S'ha convertit en un forum de participació per a molts afeccionats i, com escriu el mateix Arias, "*como vínculo de unión y coordinación entre todos cuantos se interesan por este tipo de*

estudios". Des de 1993 era també oberta, a més dels estudis sobre vies romanes, a altres èpoques de la història d'Espanya⁷².

Així mateix, l'autor, junt amb Xavier Menéndez, van intervenir a la Taula Rodona sobre el Pont del Diable, feta conjuntament a Martorell i Castellbisbal el 1999, amb una comunicació sobre la Via Augusta i la xarxa viària romana a l'entorn del pont del Diable.

A punt de concloure la redacció de la present tesi (desembre de 2006), ens arriba la revista *Butlletí del Grup de Col·laboradors del Museu de Rubí*, número 50, dedicada monogràficament a l'article del nostre bon amic Francesc Margenat "Vies romanes a l'entorn de Rubí", la qual ve acompanyada d'un mapa desplegable. Margenat intenta establir una seqüència cronològica sobre les vies romanes diferenciant entre la via Heraclea i la via Augusta⁷³.

5.4.2. La via Augusta, visió de conjunt

La via coneguda popularment com la via Augusta és en realitat molt més antiga del que el seu nom podria fer pensar. Les primeres notícies de la presència romana a Catalunya ja són relacionades amb aquest antic camí, el qual permeté el pas dels exèrcits romans des d'Empúries fins a Tarragona (Polivi, Estrabó, etc.), i se'l considera hereu d'una antiga via Heraclea o Hercúlia preromana, nom relacionat amb la llegenda grega sobre la presència de l'heroi Hèrcules a Càdis, a l'Extrem Occident, on va separar les famoses columnes.

Aquesta tradició és recollida pel geògraf grec Timeu, que visqué a Sicília entre els segles IV i III aC, el qual escriu en la seva obra *Mirabilis Auscultaciones*:

---

⁷² Des de 2004, es publica una nova revista que se'n considera hereva *El Nuevo Miliario*, editada a Madrid.

⁷³ Malgrat que Rubí ja és situat fora del territori que estudiem, l'àmbit del seu estudi arriba fins a la vora del Llobregat.

“Dicen que existe un camino llamado de Hércules desde Italia hasta la Céltica, los celtoligures y los iberos, por el cual tanto si va un griego como un indígena, es vigilado por los que allí habitan a fin de que no sufra injuria alguna; pues estan obligados a pagar una multa aquellos dentro de cuyas fronteras ha tenido lugar la injuria (esmentat a Pallí, 1985, p 29)

Passada la conquesta, durant l'època republicana tenim poca informació sobre la via. Malgrat tot, és pot deduir que com a continuació de l'anomenada *via Domitia* del sud de la Gàl·lia, a partir de Narbona es va anar definint i amollonant, com relata Polibi i ho confirmen diferents mil·liaris existents (Menéndez, Vives, en premsa). Només a partir de finals del segle I aC, quan es consolida la colonització del territori amb la fundació de *Barcino* com a colònia i amb la presència de diferents legions dedicades a les obres públiques, com la construcció de la part romana del pont del Diable, és pot considerar el camí com a consolidació de la Via Augusta (Mayer, Rodà, 1997, p 118).

L'existència dels diferents mil·liaris, datats des del segle I aC fins al segle IV dC, demostren la pervivència de la via a tot el llarg de l'Imperi, període en el qual era la principal via de comunicació entre *Barcino* i *Tarraco*. La pervivència de la via va excedir en molt a l'època romana, puix encara en època medieval se li poden relacionar, al Penedès, noms de camins com *via Francisca* i *via Morisca*.

Una altra qüestió és la variació o manteniment de l'itinerari de la via al llarg del temps. S'han trobat traces de la via en llocs que són de difícil acoblament en un sol itinerari, la qual cosa podria interpretar-se com a modificacions del trajecte en èpoques diferents. Es el cas, per exemple, de la desviació de la via cap a *Barcino*, la qual pot interpretar-se com un desdoblament (o trajecte alternatiu) de la via al passar a ser aquesta ciutat una colònia important. Però hi ha casos més difícils d'escatir, en els quals dos trajectes aparentment semblen contemporanis i de categoria similar. O quan el nom, via Augusta, apareix en

contextos o molt diferents, per exemple tant en la via del Maresme com en la del Vallès i tant en la de Tarragona a Tortosa com en la de Tarragona a Lleida.

En algunes ocasions pot ser que la causa de la ubiqüitat de la via sigui la poca informació directe que posseïm i que una anàlisi més acurada pugui destriar una opció de l'altra, però n'hi ha d'altres en les quals les dues alternatives es presenten igualment de fermes i documentades. Per aquesta raó, alguns autors prefereixen parlar de la via Augusta no com un itinerari lineal si no com un conjunt de camins de màxima importància (Menéndez, Vives (2000), en premsa).

5.4.3. Els itineraris de la Via Augusta

A l'hora de fixar els itineraris de la Via Augusta en el territori estudiat, els dividirem en tres branques, que tenen com a confluència el pont del Diable, aixecat sobre el riu Llobregat entre els municipis de Martorell (Baix Llobregat) i Castellbisbal (Vallès Occidental). Des d'aquí les tres rutes van en direcció a Barcelona, a Sabadell (Vallès Occidental) i Tarragona⁷⁴.

Tots aquests recorreguts s'han intentat localitzar una i altra vegada per diferents investigadors, fins i tot per l'autor d'aquest treball, però, malgrat tot, encara hi ha divergències importants entre les diferents hipòtesis. Intentarem situar l'itinerari de nou, indicant aquells trams on hi ha concordància i aquells altres on els autors discrepen. També exposarem la pròpia opinió, afirmant-la on sigui possible i expressant els dubtes on no hi hagi una certesa raonable, tenint en compte que certesa absoluta només n'hi ha en els trams de sobre el Pont del Diable i de sota l'Arc de Berà.

---

⁷⁴ *Només en un petit tram del terme de Castellbisbal hi ha una superposició del trajecte cap a Barcelona amb el trajecte vallesà, ja que la unió de les dues vies es feia a prop de l'actual masia de can Coromines, a dos quilòmetres i mig a l'est del pont de Diable.*

La ruta entre Barcelona i el pont del Diable

Hi ha pràcticament unanimitat entre els investigadors per a situar el trajecte de la via Augusta per la riba esquerra del Llobregat fins a travessar-lo a Martorell pel pont del Diable, només Bonaventura Pedemonte (1929) proposava un recorregut per la riba dreta a partir de Roca de Droc. Però a l'hora d'intentar filar més prim i establir el lloc exacte per on passava el camí, trobem que tot el trajecte es fa per una zona molt alterada antròpicament, on les restes antigues han estat soterrades per activitats humanes posteriors. Curiosament, on els impactes han estat més forts i han esborrat potser definitivament els vestigis que poguessin restar de la via Augusta és en la zona més allunyada de Barcelona i més propera al pont del Diable. Aquests impactes són deguts fonamentalment a la implantació d'infraestructures viàries modernes: el ferrocarril de RENFE, amb les seves estacions, l'autovia del Llobregat i, mentre s'estan redactant aquestes línies, les obres de l'AVE.

A la part més propera a l'antiga *Barcino*, en canvi, el creixement urbà ha anat poc a poc ocupant tot el territori i els antics camins moltes vegades han estat substituïts per carrers, els quals mantenen el mateix lloc i la mateixa direcció dels anteriors, i de les cruïlles n'han nascut places. D'altres vegades, però, un pla parcial ortogonal ha desvirtuat totalment la xarxa viària anterior o bé una nova avinguda dissenyada a cordill ha substituït al camí antic. No és fàcil esbrinar com era un espai rural a partir de la xarxa urbana actual, però és possible de provar-ho amb certes garanties.

Diferents autors ho han intentat modernament identificar-lo (Pallí, 1985; Menéndez, Solías, 1997; Palet, 1997; Menéndez, Vives 2000, en premsa) i de les seves troballes s'han fixat dues rutes bàsiques i alternatives per on passaria la via Augusta, si no es, com s'ha esmentat anteriorment, que totes dues mereixessin aquesta consideració. En èpoques posteriors el trajecte més proper al Llobregat, el que passava per Hospitalet i Cornellà, era conegut com camí de Provençana, i l'altre, que anava per Esplugues, com el camí ral. Els

dos confluïen a Sant Feliu de Llobregat, punt a partir del qual formaven ja una sola via.

Des de l'antiga *Barcino* sembla que no hi ha dubte en considerar que la via sortia de la *Porta Principalis Dextra* i seguia pels carrers del Call i de l'Hospital i per la Plaça del Pedró fins al portal de la muralla medieval anomenat de Sant Antoni. Des del portal anava per l'actual avinguda Mistral, carrer que ha resistit la invasió de la quadrícula urbana del Pla Cerdà, i arribava al coll d'Enforcats, situat cap a l'actual plaça d'Espanya. Aquest és un tram que encara pot fer-se a peu o en automòbil però que no conserva estructures visibles de la presència romana, només algunes restes o topònims d'època medieval.

Des del coll d'Enforcats, nom documentat en època medieval (*Colle de Inforcatis*, 1059) segurament amb el significat de bifurcació, el camí de Provençana es dirigia cap el lloc d'aquest nom, per Hostafrancs i la Bordeta, topònims moderns, però cal recordar que a Hostafrancs es trobà un miliari, segurament de Caracal·la al costat de l'església parroquial. *Provençana* és un dels postantropònims llatins amb la desinència en -à; -ana, que designen propietats rurals romanes o tardoantigues. Com en altres casos semblants, a sota de la capella de Santa Eulàlia de Provençana han aparegut les restes d'una gran vil·la romana. La continuació de la via era per l'Hospitalet, indret que no pren embranzida fins a època baixmedieval, i Cornellà.

Cornellà té un especial interès tant per ser també un topònim llatí en -à, -ana, segurament derivat del d'un *possessor* cognominat *Cornelius*, com per què el 1928, com s'ha esmentat anteriorment, es van trobar uns capitells califals, encara conservats "in situ" a l'entrada de l'Ajuntament actual. Molt probablement, l'origen de l'ocupació del lloc es trobaria en un establiment rural situat a peu de via, situat en una zona un xic elevada, davant del turó de Sant Boi.

Cornellà ha estat sempre un lloc avinent per a creuar el riu Llobregat i passar a Sant Boi. Com es detallarà en el capítol 7, durant l'època medieval i moderna

s'han anat alternant el pont i la barca per a passar el riu, però malgrat la precarietat del pas a causa de les riuades, el camí sempre s'ha mantingut. Entre altres motius per què des de Sant Boi és pot accedir tant a la riba dreta del Llobregat i al delta, com travessar el massís d'Ordal i accedir al Penedès.

La via romana principal, creiem que la via Augusta, no passava el riu sinó que des de Cornellà tombava gairebé en angle recte i seguia amunt per la riba esquerra del riu, riba que no abandonava fins a arribar a l'estrep del pont del Diable, a Castellbisbal. De Cornellà a Sant Feliu no aniria massa lluny de l'actual carretera BV-2001, potser per la via, més elevada, que marquen el camí de la Destraleta, el qual comença a la sortida del nucli antic de Cornellà i passa per les masies de can Trabal i can Tirel, la capella de Santa Maria del Bon Viatge i l'església parroquial de Sant Joan Despí, situades davant per davant, i després pel camí del Mig i la partida de les Begudes.

Aquest és l'itinerari més conegut de la via Augusta, acceptat per una majoria d'autors, Pallí, (1985), Palet (1993), etc., però cal tenir també en compte una segona possibilitat, l'antic camí ral, que passava per Esplugues. Aquest antic camí (l'última versió del qual és la carretera de Collblanc, oberta al segle XVIII) tenia antigament un traçat un xic diferent. Xavier Menéndez i Josep M Solias (1997) i altres autors opinen que aquest anava per Creu Coberta i Collblanc, fins el Raval de Sant Mateu, a Esplugues.

Segurament, el coll Blanc, que ara dóna nom al barri d'Hospitalet, era situat a la mateixa confluència entre el camí ral i la Travessera, confluència situada a la carena entre la riera Blanca i el torrent Gornal. Aquesta Travessera és un camí transversal rectilini obert en època romana com a part de la *centuriatio* del pla de Barcelona (Palet, 1999, p 98) i segons el barri que travessa pren diferents determinatius, de Collblanc, de Gràcia, etc.

La nostra opinió és que la via romana que donà origen al camí ral anava des del coll d'Enforcats, a la plaça d'Espanya, fins al coll Blanc sense apartar-se massa dels carrers de la Creu Coberta i de Sants. A partir del coll Blanc aniria

pel carrer de l'Hospitalet de Llobregat dit la Travessera de Collblanc, travessava el torrent Gornal per sota el cementiri de Sants i seguia per la banda dreta d'aquest torrent, dit aquí torrent de ca n'Oliveres. A continuació, continuava pel carrer Antiga Travessera i entrava al terme d'Esplugues de Llobregat pel carrer de Sant Mateu i, malgrat que les transformacions actuals del lloc ho fan difícil de veure, arribava fàcilment al raval de Sant Mateu.

El *coll de Codines* molt probablement era situat en aquest lloc, on l'acumulació de vies de comunicació actuals ha desvirtuat totalment la fesomia antiga. El lloc és topogràficament molt important per què ara hi ha també el començament de l'Avinguda Diagonal i, segurament, abans també hi havia la bifurcació amb l'antic camí de Sarrià procedent del coll de Finestrelles. Dóna la impressió que l'obertura de la nova via al segle XVIII de la carretera de Collblanc des del Pont d'Esplugues a la Plaça d'Espanya no ha evitat que les noves vies de comunicació procedents d'aigua amunt del Llobregat hagin rehabilitat el coll de Codines i tornin a entrar a Barcelona per on ho feien les antigues.

El raval de Sant Mateu és situat al nord de la parròquia de Santa Maria d'Esplugues i des d'aquest punt és molt clara la continuació de la via fins a Sant Just Desvern, l'antiga vall de Verç medieval. Aquesta continuïtat és reconeguda en el nomenclàtor de carrers amb la menció "Via Augusta" que duu una part d'aquest trajecte, que arribava al terme de Sant Just amb un anodí, però significatiu, carrer de la Carretera (ara canviat per carrer de la Creu).

Des del nucli urbà de Sant Just Desvern s'obre tot un ventall de possibilitats per a fixar la continuació de l'itinerari de la via, cap de les quals destaca per sobre de les demés perquè totes tenen algun indici o argument en favor seu. El sentit general del camí condueix cap a la vora del Llobregat, aigua amunt de la recolzada que aquest riu fa a Cornellà, i el lloc més directe per on s'hi arriba és, a causa dels condicionaments topogràfics, poc més o menys a l'alçada de Sant Feliu de Llobregat.

1) La primera possibilitat fóra que anés pel carrer de la Creu i, per la capçalera del torrent del Pont Reixat, arribés a les proximitats de l'edifici Walden-7, des d'on per l'antic camí de Sant Just a Sant Joan Despí arribaria al Camí del Mig, anteriorment esmentat, després d'haver passat per la creu d'en Muntaner i no massa lluny de la *villa* de Can Modolell. Una variant seria que a partir del Walden-7, anés per la vora esquerra de la riera de Sant Just, la travessés pel pont de la Torre Blanca i anés directament a ajuntar-se amb l'altra via romana al mateix casc urbà de Sant Feliu. Aquesta hipòtesi evita la inflexió massa forçada cap a la vora del riu i la connexió en angle recte amb el camí del Mig.

2) Una segona possibilitat seria que, des del carrer de la Creu, anés pel trencall pel carrer del Raval fins el carrer Campreciós i la plaça dels Estudis Vells, ja en ple centre urbà de Sant Just, amb interessants restes medievals (entre elles la pròpia església parroquial) i una possible vil·la romana, fins a arribar a la riera de Sant Just, encara ara practicable per a vehicles de quatre rodes, i que baixés per ella fins a Sant Feliu. Es una possibilitat més aviat retòrica perquè el pas per les rieres és més propi de camins de tercer ordre, que no necessiten manteniment, que no pas d'una via principal romana.

3) La tercera possibilitat és que la via passés a l'altra banda de la riera de Sant Just; en aquest cas ho faria segurament entre can Roldan i can Gelabert, masies situades a la riba dreta de la riera, al costat de les quals s'han fet troballes romanes (Menéndez, Solías, 1997, p 164). Des d'aquest lloc, la baixada cap el Llobregat és podria fer de dues maneres, seguint les indicacions del relleu. La més curta aniria per la carena entre la riera i el torrent de Mataasens, la qual és ocupada pel camí de can Gelabert (al terme de Sant Just) i pel carrer de Joan Batlle, les instal·lacions esportives, el carrer de Pi i Margall i l'església de Sant Llorenç, de fa poc elevada a la categoria de catedral (al de Sant Feliu). L'altra, més occidental i més llarga, podria anar pel camí del Mas Lluí, el qual creua diagonalment entre l'esmentat torrent i la part baixa de la riera de la Salut (o de Santa Creu d'Olorda) fins a trobar l'altre camí, el que ve de Provençana, poc abans de la riera i travessar-la passat l'encreuament.

De totes elles, per qüestions de vialitat fàcilment observables damunt del mapa, com són el manteniment de la direccionalitat, les pendents suaus, pocs cursos d'aigua a travessar, confluències sense massa girs, etc., i per la presència de jaciments romans a prop, ens decantem per la que baixa pel carrer de la Creu fins a l'Edifici Walden-7 i segueix per el que ara és el parc de Torreblanca fins a passar la riera de Sant Just per l'antic pont de Torreblanca, a l'entrada de Sant Feliu de Llobregat. Es el camí més curt entre el raval de Sant Mateu d'Esplugues i el Llobregat, i té com a arguments arqueològics la presència en les proximitats de la vil·la de Can Modolell (Solías, Menéndez, 1985) i també de la recentment excavada entre la carretera general i l'avinguda del Pla del Vent en fer les obres del TRAMBAIX (Arxiu de Sant Just, 2004). A més, la torre Soler o torre Blanca és d'origen medieval (Esteves, 1997, p 40) i a l'*Anuari d'Intervencions Arqueològiques* de l'any 1993, Javier Folch, Isabel García i Jordi Cortadella informen de la troballa de restes romanes en aquest lloc, "potser una vil·la".

Podria ser una confirmació de la importància del lloc on conflüen les dues branques de la via romana, a les rodalies de Sant Feliu de Llobregat, l'existència de dos topònims medievals, *Duodecimo* i *Miciano*, els quals podrien estar relacionats amb la via. A la recollida d'informació que vàrem fer a la Taula Rodona sobre el Pont del Diable feta a Martorell i Castellbisbal l'any 1999 (Menéndez, Vives, en premsa) s'estudiava en profunditat la problemàtica d'aquests topònims, donant especial importància a la teoria proposada per Mayer (1996) sobre la identificació del topònim *Miciano* amb una deformació de *Minicianum* i la relació amb una narració d'Olimpiodor segons la qual Sigeric va humiliar Gal·la Plàcidia i altres presoners romans portant-los a peu i davant del seu cavall fins al dotzè mil·liari. Es pot suposar que el seu campament seria situat en aquest lloc, el qual podria ser una gran possessió dels *Minicis*, família perfectament coneguda a Barcelona. D'aquí en derivaria el topònim Miçà.

Només voldríem afegir aquí una referència textual treta del *Liber Feudorum Maior* (doc 357, any 1068). En el text de la venda que fa Bonfill Miró al comte

de Barcelona, situa el lloc anomenat *Diciano et Miciano* entre els arenys (rieres) de Verç i d'Olorda i n'assenyala com a límit oriental "*la via que passa per la fornal i que va a l'església de Sant Just*". És a dir, esmenta una via que baixa directament de Sant Just Desvern al Llobregat, la qual podria correspondre a la part, ara perduda, del brancal de la via romana que anava pel trajecte del que després seria el camí ral.

En resum, tant l'itinerari del camí de Provençana com el del camí ral creiem que són, amb seguretat, vies romanes, i fins i tot podrien ser un trajecte desdoblant de la mateixa via Augusta, com manifestàvem en la taula rodona sobre el pont de Diable de 1999 (Menéndez, Vives, en premsa). Però si calgués valorar-ne la importància i decidir-se per una de les dues rutes per a batejar-la amb el nom de via Augusta (o trajecte principal de la via Augusta) ens inclinàrem ara per afirmar, a causa de les pervivències posteriors, la preeminència del camí més proper al riu, l'anomenat camí de Provençana.

Més enllà de la unió de les dues branques, la via Augusta presenta unes característiques diferents. Ningú discuteix el trajecte concret de la via, perquè és evident que anava riu amunt per la vora esquerra seguint segurament el mateix itinerari que després prendria el camí ral fins que al segle XVIII es construï el pont de Carles III, a Molins de Rei. El camí no podia anar molt a prop del riu per no patir les inundacions periòdiques pròpies dels rius de la Mediterrània, ni passar massa apartat d'ell per no ser obstaculitzat pels turons que s'hi apropen.

De fet, no es troba ni un sol tram entre el torrent de la Salut i l'entrada al pont del Diable per on es pugui afirmar categòricament que la via romana anava per aquest lloc. Això és degut a que el passadís entre el riu i els seus turons adjacents, com ja indicàvem anteriorment, ha estat aprofitat per les grans infraestructures viàries modernes que han esborrat quasi completament tots els vestigis anteriors.

Per aquesta raó, ens limitarem a senyalar l'existència dels jaciments i altres evidències que recolzen el pas de la via per aquest lloc. El lloc de *Duodecimo*, posteriorment *Duisme*, s'identifica amb l'ermita de Sant Pere del Romaní, situada en un turó que domina la plana del riu, ja a Molins de Rei (Jordà, 1985, p 36) i a prop seu, a ca la Còrdia, s'ha descobert una possible vil·la (Julià, Bergadà, Solías, 1993, p 87). Riu amunt, a la vora esquerra de la riera de Rubí i molt a prop de la confluència amb el Llobregat, en terme de Castellbisbal, hi ha l'ermita de Sant Quintí de can Pedrerol de Baix, edificada també sobre una vil·la de la qual se n'ha extret gran nombre d'àmfores. Molt a prop, hi ha referències del segle XVIII sobre l'existència d'una torrassa, segurament d'origen medieval, però que estaria relacionada amb el control del pas del Camí Ral per la riera de Rubí.

Més amunt es produïa la confluència amb la branca que venia del Vallès directament, sense passar per *Barcino*, és a dir, la documentada als vasos de Vicarello com el tram de *Fines a Arraona*. Com que des de la confluència fins al pont del Diable és una via única, la descrivim en l'altre apartat.

La ruta entre el Pont del Diable i Arraona. El tram fins a Rubí

Si el trajecte de sortida de la via Augusta des de Barcelona ha motivat l'estudi de molts investigadors, aquest tram només ha estat analitzat, per raons ben comprensibles, pels estudiosos que veïen la via globalment. És només una part mínima d'un itinerari molt llarg, i, a més, la documentació antiga que hi fa referència directa és gairebé inexistent, tant l'escripta com l'arqueològica.

A més, per a augmentar les dificultats, si en el tram entre Molins de Rei i el pont del Diable les possibilitats de situar el trajecte de la via es limiten a la vora del Llobregat, les que hi ha entre Arraona (actual Sabadell) i el pont del Diable són moltes i cap massa convincent, sobretot en la part més occidental del Vallès que és la que forma part del present estudi. En el tram que va entre Rubí i el riu Llobregat, gairebé cada un dels autors que ha tractat el tema ha optat per un itinerari diferent. La causa és que en aquesta zona, les rieres i torrents

discorren en sentit transversal al que ha de portar el camí i hi ha molts llocs pels quals sembla impossible que n'hi pugui passar cap, i molt menys una via de l'envergadura que se suposa ha de tenir la via Augusta.

En la taula rodona sobre el pont del Diable ja vàrem tractar el problema (Menéndez, Vives, en premsa), aquí només apuntarem les dades més concretes i les novetats que des de llavors s'han produït. Frederic Pallí (1985, p 139) afirma sense més explicacions que la via que va de Barcelona s'uneix a la de l'interior a la riera de Rubí, cal suposar que a prop de can Pedrerol de Baix. Josep Estrada, al ja esmentat *Voies romanes...* (1997, p 149) proposava un itinerari transversal, per can Campanyà, la part alta del poble de Castellbisbal i can Coromines. Josep Altet (informació oral) proposava el mateix itinerari, però passant per ca n'Estapé (on s'han trobat restes romanes) en comptes de fer-ho per can Campanyà.

Recentment, el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, en el marc del programa europeu "Les Vies Romanes al Mediterrani", ha fet la proposta anomenada "El Sender de la Via Augusta a Catalunya" amb el propòsit de connectar aquest sender amb altres de semblants dels països de l'entorn. Aquest projecte, si es duu a la pràctica, no pretén recuperar físicament la Via Augusta. Serà més aviat la creació d'una ruta de caràcter lúdic i turístic, però recollint també els aspectes històrics i culturals. Per a preparar-lo s'ha fet un estudi previ, encarregat a l'Associació Catalana per a l'Estudi i Protecció d'Antics Camins, i el gener de 2003 ha posat a consideració dels estaments interessats una cartografia a escala 1:50000 que recull aquest possible itinerari de la via Augusta. Si el trajecte des de Barcelona no presenta novetats sobre el que ja hem esmentat anteriorment, el que ve del Vallès es decanta pel trajecte per la Riera de Rubí.

La nostra posició respecte a quin hauria de ser l'itinerari real entre la vila de Rubí i el Llobregat, coincideix amb la proposta de Josep Estrada. Creiem, com ja vàrem exposar en la Taula Rodona sobre el pont del Diable (1999), que la transversalitat de les torrenteres no havia de ser obstacle suficient per a obligar

a la via a fer una marrada tant gran com per baixar per la riera de Rubí. A més, la vora esquerra d'aquesta riera és també força difícil i no hi ha cap altre tram de via romana de les que hem estudiat, ni tan sols el curs baix de l'Anoia, en el qual la via vagi per dins l'areny d'una riera.

A part d'aquest argument, de caire negatiu (i per això mateix d'un valor molt feble) exposem ara els de tipus positiu, els quals, per falta de documentació com s'ha exposat anteriorment, han de ser tots de tipus indirecte. El primer de tots seria la pròpia existència d'un camí fent aquest trajecte en èpoques posteriors, el qual si actualment se n'ha esborrat la memòria, és ben documentat. El 1585 el rei Felip II va fer un viatge des de Madrid a Barcelona, la crònica del qual feu Henrique Cock, un dels guàrdies que l'acompanyaven, la qual fou publicada el 1876. Respecte a un dels viatges del rei, Cock escriu (p 146): "Su Magestad, saliendo después de comer del monasterio [de Sant Jeroni de la Murtra], vino a San Colgat, lugar donde estaba aposentado. El dia siguiente, á 17 de junio, vino de allí a Morturel..." . També en un pergami de l'Arxiu de Martorell datat el 1275 (Arxiu Martorell, reg 1125), apareix esmentat el camí de Sant Cugat en l'afrontació d'una propietat. A més, Pallí (1985, p 11) apunta que una ruta entre Sant Cugat i Martorell es deia, a principis del segle XIX, Camí dels Romans, sense donar-ne més referències.

Hi ha un nou argument a favor d'aquesta proposta si es confirma la comunicació de Aureli Alvarez i Jordi Galindo feta a les esmentada Taula Rodona (1999). Segons aquesta, el pont romà de Martorell fou bastit en part amb gres (calcarenites bioclàstiques miocèniques) procedent de la pedrera de can Campanyà, situada al costat mateix de l'itinerari que inclou aquesta proposta. Si això es confirma, es pot suposar que la pedra es transportaria fins el pont per la mateixa via Augusta.

Una vegada resta evident l'existència global d'un camí antic entre Martorell i Sant Cugat que podria remuntar-se a època romana, analitzarem tram a tram, el lloc concret per on aquest podia passar.

El tram entre Castellbisbal i Rubí és esmentat com Camí Vell de Rubí al mapa 1:25000 del terme municipal de Castellbisbal, de principis del segle XX, i com Camí de Martorell el 1855, a la proposta de Camins Veïnals que va fer l'Ajuntament de Rubí (AHDB) Lligall 5780 (23 - 11 - 1855). Aquest camí, encara practicable per vehicles amb tracció a les quatre rodes, surt de Castellbisbal per la part nord, pel barri anomenat el Raval, ara integrat dins del nucli urbà, passa pel costat del cementiri i es dirigeix, per terreny planer, cap a l'est per la masia de can Riquet i el polígon industrial Comte de Sert, fins a arribar a la masia de can Campanyà, situada sobre una riba a la banda dreta del torrent que duu el nom de la masia. Considerem que fins aquí la via no devia apartar-se massa del camí existent, convertit actualment, en un carrer asfaltat.

El topònim Campanyà podria un dels molts postantropònims derivats del nom d'un possessor tardoromà, però per la documentació més antiga que actualment disposem, del segle XVIII, fa referència directa al propietari d'aquest moment, Pere Campanyà (BC: Cadastre de Castellbisbal (1735) nº 51). Malgrat que la toponímia sembla moderna, cal recordar la presència de l'antiga pedrera al costat de la masia.

El pas del torrent de can Campanyà és un dels dos grans obstacles que fan difícil el pas de qualsevol camí transversal entre Castellbisbal i Rubí i, per tant, han dificultat la comprensió de per on podria fer-se aquest pas si les restes directes han desaparegut o són amagades per la vegetació.

La baixada al torrent des de can Campanyà és ben marcada, i encara ara és el camí obligat per la comunicació amb la petita urbanització situada a l'altra banda. Però la pujada per l'altra banda s'ha perdut totalment o resta amagada entra l'abundant vegetació. Creiem que ho feia en direcció al NE cap a l'anomenat turó de can Campanyà, el qual parteix els termes de Castellbisbal i Rubí i al peu del qual hi ha una cruïlla de la que surt, seguint la mateixa direcció transversal, el camí de can Serrafossa.

La masia de can Serrafossa és situada en un altiplà i el camí el creua a poca distància al sud de la masia. Després el camí torna a baixar cap a la següent fondalada, la del torrent de can Balasc. El mateix camí puja per l'altra banda en un fort pendent, apte només per a vehicles amb tracció a les quatre rodes i fa cap a la urbanització de can Serrafossa i seguint pel barri de can Fatjó arriba a Rubí sense més entrebancs.

El camí és actualment practicable en tota la seva longitud, però aquests últims llocs esmentats estan tant transformats que es fa difícil pensar en alguna troballa que en confirmi l'antiguitat. Es ben possible que aquest fos realment l'itinerari antic, però també hi ha la possibilitat de que aquest només aquest sigui una modificació baixmedieval d'una ruta més antiga.

Menys d'un quilòmetre al nord hi ha l'ermita romànica de Sant Genís de Can Casanoves, també dita San Genís de Rubí, al costat de la qual l'any 1990 es van treure a la llum, en un turó sobre l'esmentat torrent de can Balasc, les poques restes del que podria haver estat el primer castell de Rubí (Margenat, 1995). Si es confirma aquesta hipòtesi, el control d'un camí que passés el torrent venint de l'oest donaria sentit a l'emplaçament del castell. Si no és així, la presència de l'ermita (amb una dedicació molt repetida al llarg de la via Augusta) també és vàlida per a tenir en compte aquesta possibilitat.

Establir l'itinerari del tram que va des del poble de Castellbisbal fins el Llobregat presenta encara més dificultats. A la sortida del nucli urbà hi ha les restes d'unes extraccions de graves que han transformat totalment el paisatge, rebaixant-lo desenes de metres en alguns punts. Actualment ja són inactives i s'ha intentat condicionar de nou el terreny, però qualsevol vestigi que pogués haver-hi s'ha perdut completament.

El camí també és documentat en els itineraris dels segle XIX i es pot situar en la cartografia de principis del XX. Anava des del barri del Raval de Castellbisbal fins la plana del Llobregat, on s'ajuntava amb el ramal que procedia de Barcelona a prop de la masia de can Coromines. El problema rau, com

esmenta Josep Estrada (1997, p 149), en esbrinar quin dels tres camins cartografiats, el de la Obaga, el de la Obagueta o el de la Soleia, és el més fidel a la via antiga. Després d'una prospecció més aviat accidentada en els llocs que resten sense alterar, intentant veure alguna cosa entre la densa vegetació o enfilant-nos per les costes d'argila, creiem que dels tres, el camí amb més probabilitats de conservar la petja de la via antiga és el del mig, l'anomenat de la Obagueta, del qual resten només, com a elements significatius, uns metres de camí apte per a carruatges penjat damunt la timba de davant de Can Coromines.

Immediatament després d'aquesta costa, a la part baixa del torrent de Pegueres i a prop de l'esmentada masia es produïa, probablement, la convergència de les dues branques de la via Augusta, la procedent del Vallès amb la procedent de Bacelona. A partir d'aquest lloc ja és una via única la que arriba, riu amunt, fins el pont del Diable. Però establir el trajecte concret per on passava és, una vegada més, força difícil.

Hi ha dos itineraris alternatius que arriben al pont del Diable i salven l'obstacle del Congost de Martorell de forma diferent. Els dos estan retolats com "Camí Vell de Castellbisbal" en el mapa 1:25000 de principis del segle XX (Instituto Geogràfico i Catastral: Castellbisbal). Una d'elles segueix per la vora esquerra i recorre tota la corba que fa el riu, elevant-se fins a mig vessant en el lloc del Congost, i l'altra deixa el riu a l'esquerra i creua la serralada pel lloc anomenat el coll de la Costa Blanca i baixa per aquesta costa fins retornar al riu davant mateix del pont del Diable.

El més greu inconvenient que té el trajecte per la vora del riu és la presència a la mateixa corba del Congost de llicorelles força descompostes que són propenses a les esllavissades. En canvi, el trajecte de la Costa Blanca té la dificultat del fort pendent que existeix a la banda de migdia del coll.

Com ja es va exposar en les taula rodona de 1999, els dos camins gairebé han desaparegut a causa de les obres viàries dels últims anys i es fa molt difícil

destriar quin dels dos és el més antic (Menéndez, Vives, en premsa). Es podria afegir d'una banda que les obres de l'AVE que s'estan fent en aquest moment, han desvirtuat encara més el lloc del possible trajecte del coll de la Costa Blanca i de l'altra, que a les excavacions d'urgència que s'han fet a l'entrada oriental del pont han posat al descobert les restes d'una via que anava en direcció a la costa Blanca, sense que s'hagi pogut datar (Izquierdo, Pastor, en premsa). No es pot assegurar res en ferm perquè la part que dóna riu avall no ha estat oberta, però creiem que és un indicatiu significatiu

La ruta entre el Pont del Diable i l'Arc de Berà. El tram del Baix Llobregat i de l'Alt Penedès

Si entre Fines i Arragone o entre Fines i Barcino hi havia el problema de situar l'itinerari de la via entre dues mansiones relativament ben identificades, aquesta dificultat es torna ara molt més greu perquè de les esmentades pels autors clàssics a occident del pont del Diable, ni de la pròpia Fines és confirmada la seva localització, ni molt menys ho són les de Palfuriana, Antistiana o Stabulo Novo. Només l'arc de Berà ens dóna una fita segura, més cap a Tarragona, per a situar aquest tram de la Via Augusta.

Els diferents autors que s'han ocupat del trajecte de la via Augusta per l'Alt Penedès o bé el tracten de forma genèrica, conformant-se amb situar l'itinerari real de la via de manera aproximada o bé discrepen de forma manifesta en l'intent de situar les diferents mansiones. Com a conseqüència, el tema és ben lluny d'estar resolt.

El primer que va provar d'establir un itinerari precís de la via Augusta va ser Pere Giró Romeu (1952, p 111). Com hem fet referència anteriorment, a la Primera Assemblea d'Estudiosos en llengua catalana, celebrada a Martorell el 1950, va proposar un trajecte força concret, el qual, a partir de la vall de l'Anoia, arribava a Sant Sadurní, seguia per can Cartró i el camí de la Casa Vermella fins a la Granada, travessava Vilafranca del Penedès i continuava per la carretera actual cap a la Ràpita i l'Arboç fins a arribar al Vendrell.

Aquesta proposta ha estat contestada per un altre estudiós penedesenc, mossèn Antoni Margarit, capellà de la parròquia de Sant Cugat Sesgarrigues, qui ha tractat el tema en molts articles i opuscles i proposa el trajecte des de Sant Sadurní per Sant Sebastià dels Gorgs, Sant Cugat Sesgarrigues, Sant Pere Molanta i Olèrdola. Frederic Pallí (1985, p 141), pel que fa a aquest tram, es limita a recollir les dues versions, sense prendre partit a favor de cap d'elles. També Josep Altet va estudiar aquest itinerari, decantant-se per una opció molt semblant a la de Pere Giró.

Nosaltres mateixos, en treballs conjunts fets amb altres persones, hem tractat aquest tema en dues ocasions. L'any 1992, vàrem publicar un article a la revista *El Miliario Extravagante*, de Càdis on féiem algunes correccions a l'itinerari proposat per Pere Giró (Bohigas, Navarro, Vives, 1992), les quals, tot sigui dit, no van convèncer al factòtum de la revista, Gonzalo Arias, el qual preferia mantenir íntegrament la teoria de Giró. L'any 1999, a la ja esmentada taula rodona sobre el pont del Diable (Menéndez, Vives, en premsa), insistíem en les conclusions anteriorment exposades.

Després d'una quinzena d'anys de continuar treballant en aquest tema, seguim pensant que és una posició molt fàcil, però de poca credibilitat, afirmar que no resten vestigis de la via perquè aquesta és soterrada per les obres posteriors, sobretot quan es tracta d'un trajecte tan llarg i que discorre per un terreny tant accidentat. També creiem que sense conèixer, com no es coneixia en aquell moment, la distribució del poblament romà, no és vàlid, com a argument d'autoritat, acollir-se a la cita de Milà i Fontanals (1900) assegurant que la carretera "des d'aquesta vila (Vilafranca) a Sant Sadurní va aprofitar el camí antic, el qual fou en el seu temps via romana de primer ordre, és a dir, la d'Arle a Tarragona".

La nostra opinió al respecte és que hi ha una espècie d'horror vacui que ens fa passar ràpidament sobre aquells llocs i sobre aquells períodes dels quals no tenim dades com si realment no existissin o com si no hi passés res. Una

època documentalment gairebé desconeguda com es la que s'estén entre el segle V i el segle X no va ser pas un període sense canvis. Un espai rural com el del Penedès no és un lloc immòbil. Ja s'ha esmentat anteriorment que aquí, a l'Alt Penedès, el trànsit directe entre una vil·la romana i un nucli de població actual, poble o masia, només s'ha donat en molt pocs casos⁷⁵.

Sobretot per aquesta última raó, pensem que sense un estudi global del territori, no hi ha possibilitat de definir cap itinerari que sigui fiable ni espacialment ni cronològicament. Els capítols posteriors, dedicats a períodes més recents i, per tant se suposa que més coneguts, pensem que podran aportar més dades sobre les transformacions de la xarxa viària fins a l'actualitat i, per tant, podran donar una certa consistència a les teories viàries sobre el temps dels romans, el més antic sobre el que tenim dades concretes.

Per a no tornar a insistir sobre un tema ja molt fressat, en endavant ens limitarem només a assenyalar aquells punts de l'itinerari on es plantegen les discrepàncies, l'argumentació en favor d'una o altra opció i les desviacions de la ruta que d'elles es deriven, sense estendre'ns massa en la descripció de la ruta mateixa.

En primer lloc hem de insistir en el fet de que a poques passes del Pont del Diable, fita magna de la via Augusta, tant en una direcció com en l'altra, les traces de la via es perden del tot. Això ja és un símptoma clar de la dificultat que té la reconstrucció de qualsevol itinerari romà a partir de les evidències físiques. Si a això s'hi afegeix la indefinició de la documentació escrita, es pot arribar a la conclusió que qualsevol hipòtesi és acceptable i que cap d'elles ha de tenir més valor que altra si no és per la personalitat de l'autor. Creiem que això no té perquè ser així i que els estudis sobre la topografia i l'evolució de la xarxa posterior poden servir per a fixar, malgrat que sigui només en alguns trams, un itinerari concret.

---

⁷⁵ *D'aquesta mobilitat, tant dels nuclis de població com de les vies de comunicació que els uneixen, se'n tractarà, de forma concreta, en els propers capítols.*

Des de la sortida de Martorell fins al colze que fa l'Anoia a Sant Sadurní, tots els autors estan d'acord en que la Via Augusta passava per la vall de l'Anoia. De manera més precisa, podem concloure que anava per la vora dreta, ja que passava a prop del jaciment tardoromà de Santa Margarida de Rocafort, on, com ja s'ha comentat s'ha trobat un mil·liari de magnenci, de mitjan segle IV i és possible que hi hagués la mansio anomenada Fines o Ad Fines.

Aigua amunt de l'Anoia, seguia per la riba dreta fins el Gual de Can Bargalló on travessava el riu seguia i continuava, ara per la riba esquerra, fins a arribar a prop del petit nucli de Sant Salvador de la Calçada per un tram de camí fondo que conservava restes d'empedrat fins que, recentment, ha estat asfaltat. No es plantegen discrepàncies fins que, en el punt anomenat la cruïlla del torrent del Salt⁷⁶, hi ha la primera disjuntiva.

Opció primera. El camí ral. El camí actual va cap el poblet de Sant Salvador de la Calçada i baixa cap a l'Anoia on, per a salvar el congost de Gelida, antigament enllaçava amb el camí de traginers que als segles XVIII i XIX passava per la llera del riu, creuant-lo a gual fins 17 vegades entre Martorell i Sant Sadurní (BC: Ponsich, 1829). Com que no és probable que una via romana seguís per un itinerari tant poc avinent, l'opció que s'ha considerat com a més probable és que retornés a la riba esquerra sota mateix del nucli urbà de Gelida i passés per sota la Ferreria, lloc documental al segle XVI, i creuant dos torrents, arribés fins el Pas de Piles, on travessaria novament l'Anoia, i entrés a Sant Sadurní per la Creu Trencada.

Aquest camí, tal com s'ha descrit, existia als segles XVII i XVIII, però fer-lo retrocedir fins a època romana és potser agosarat. Però cal destacar el significat del topònim Pas de Piles, on Piles, segons Coromines a Onomasticon

---

⁷⁶ En aquest lloc, de gran interès paisatgístic, el torrent fa un saltant d'aigua i s'encaixa profundament en el terreny. Per sobre del saltant, en terreny pla, hi ha una cruïlla de camins i també el trifini entre els municipis de Sant Esteve Sesrovires (Baix Llobregat) i Gelida i Sant Llorenç d'Hortons (Alt Penedès).

Cataloniae (1994), té de vegades el sentit de “pilar de pont”, afirmació sobre la que aporta tres exemples. Com que no hi ha constància històrica ni tradició d’haver-hi hagut mai cap pont antic en aquest lloc, el topònim pot fer referència a una situació molt antiga, romana per exemple.

Opció segona. El límit dels termes. La segona opció estalviaria en part el pas per l’Anoia, creuant-lo només una vegada. El trajecte començava amb un tram del camí antic, ara desaparegut, que s’aparta del riu i segueix per la divisòria del termes entre Gelida i Sant Llorenç d’Hortons fins a la cruïlla dels Quatre Camins, situada al camí carener entre Sant Salvador de la Calçada i Sant Jaon Samora. Aquest camí, transversal al que descrivim, explicaria el nom de la cruïlla, ara desvirtuada per la desaparició del nostre camí. Més enllà dels Quatre Camins, el camí, encara existent com a camí agrícola, baixa a suaument cap a la Rierussa, creuant-la poc més avall de la pedrera romana de can Raimundet. La riba dreta de la Rierussa presenta una pendent forta però accessible i una vegada dalt de l’altiplà penedesenc segueix per un itinerari perfectament orientat respecte al conjunt, passant per can Mata d’Avelló i can Font.

Aquí cal travessar el torrent de can Torres, també profundament encaixat en el terreny. Hi ha la possibilitat de que no el creués fins molt més avall, a prop de can Miquel de les Planes, amb la qual cosa retornaria a l’Anoia pel mateix pas de Piles ja esmentat. Si la via travessava el torrent per sota mateix de can Font, on ara hi ha un pont d’obra construït a finals del segle XIX, llavors arribaria al poble d’Espells i creuaria l’Anoia pel gual de can Catasús, amb la qual cosa arribaria a Sant Sadurní pel camí de les caves de can Codorniu. Les dues possibilitats creiem que són vàlides, però no tenim suficients elements per a decantar-nos per una o altra.

A la sortida de Sant Sadurní hi ha pocs dubtes sobre el trajecte de la via Augusta. En l’artice del Miliario Extravagante (Bohigas, Navarro, Vives, 1992), ja vàrem identificar el camí antic (que no és pas l’actual carretera de Vilafranca, obra de finals del segle XIX) que seguia directament des del portal de la Torre

d'en Mingo i passant a prop de les Casetes d'en Mir, arribava al pont sobre el torrent de Prumamala. Aquest pont el considerem, per raons de topografia, un punt clau en qualsevol itinerari històric, i també en el de la via Augusta, ja que es troba en el punt de confluència entre dos torrents i torrent avall s'obra un gran esvoranc que impedeix el pas. A principis del segle XIX són documentades les queixes sobre la precarietat del pont, llavors fet de fusta (BC: Ponsich, 1829).

Un xic més enllà ens trobem amb un altre dels punts clau, on una bifurcació aparentment sense importància condueix per camins paral·lels al llarg d'una desena de quilòmetres. A la sortida del pont del torrent de l'Estanyol, mentre la carretera fa una corba cap a l'esquerra, una suau pujada porta el camí directament cap a la masia de Can Bas i la capella de Sant Joan Salerm, però poc més enllà el camí és sobtadament interromput pel marge d'un torrent. Aquí es presenten dues possibles interpretacions que canvien completament l'itinerari posterior.

Opció primera. La carrera actual i el camí ral. Si es segueix per la carretera (la teoria defensada per Pere Giró a l'Assemblea d'Estudiosos de 1950) aquesta duu ara directament fins a Vilafranca passant per l'estació de la Granada, però el camí antic és un xic diferent. Es poden trobar encara fàcilment les seves traces del camí que des de la Creu de Dalt porta a la Granada pel camí de la Casa Vermella i el Pou Major, camí anomenat camí vell de Sant Sadurní en els mapes de principis del segle XX. Des de la Granada a Vilafranca és igualment fàcil i clara la comunicació.

Opció segona. El camí de Pacs. Si se segueix des del pont de l'Estanyol pel camí de Can Bas, s'entra en un eix viari d'uns 9 km que va fins a Pacs del Penedès de forma rectilínia, sense fer cas dels condicionants orogràfics i sense relació tampoc amb la xarxa de camins moderna. Concretament, aquest camí se sobreposa i interfereix en la xarxa de camins radials que ha generat el creixement urbà de Vilafranca del Penedès, raó per la qual mai ha existit la

necessitat de eixamplar-lo o asfaltar-lo i s'ha mantingut com un camí rural, interromput en alguns llocs, però sempre distingible.

A diferència de l'opció anterior, aquest eix té a prop seu la més gran concentració de villae de tot l'Alt Penedès. A més, per la seva condició de camí rectilini podem considerar que formava part d'una molt probable centuriatio del Penedès⁷⁷ doncs era alineat paral·lelament a la visual que hi ha entre els turons d'Espiells, a Sant Sadurní d'Anoia, i de Sant Jaume, sobre Vilafranca, els cims més adequats per a contemplar la gran superfície plana que hem anomenat anteriorment "Penedès Fèrtil". Val a dir, en aquest sentit, que el topònim Espiells és ben significatiu.

En aquest itinerari, a partir del pont de l' Estanyol es troba, en primer lloc, una petita pujada en direcció a Can Bas, la qual conservava restes d'un empedrat, restes molt minses i de datació imprecisa (actualment ja han desaparegut), però que afermaven el terra d'una petita costa argilosa. Al costat de la masia hi ha la capella de Sant Joan Salerm i, a tocar, la important villa de la Campana, llocs dels quals ja se n'ha exposat la importància. El problema que ha fet descartar aquesta via i no ha permès lligar el conjunt de can Bas amb els altres jaciments romans que es troben al costat de la via, és l'existència a poca distància de la masia del torrents de ca l'Avi i de can Rovira, profundament engorjats, que no semblen pas fàcils de travessar.

L'indret amb més dificultat de pas és l'abans esmentada rodalia de can Cartró, caseriu rodejat de barrancs on no s'havia vist la forma de creuar-los. La prospecció sobre el terreny ens ha permès de trobar un camí fondo, el qual ara és un petit torrent, però que conserva roderes a l'interior. Aquest tram de camí duu la direcció precisa per a considerar-lo com una continuació del que passa per Can Bas. No és possible fer-ne una datació, però si és cert que en un moment determinat s'hi passava en carro, ja no es pot mantenir argumentada la impossibilitat del trajecte.

---

⁷⁷ Al final d'aquest capítol es dedica un apartat a l'anàlisi d'aquesta possible centuriació.

Aquest camí arriba, doncs, fins a un altre caseriu dit les Cases Noves del Cartró des d'on es pot arribar, per un pas difícil però encara practicable, fins a can Cartró, sobre la carretera de Puigdàlber. Des de davant mateix del caseriu (i perpendicularment a l'actual carretera) surt un camí carreter que és continuació directa del que ve de Can Bas. Aquest camí, anomenat camí de la Barberana, condueix directament i sense obstacles de consideració fins a Pacs del Penedès, sense passar ni per la Granada ni per Vilafranca. El seu trajecte passa pels següents llocs: la Barberana (masia), Santa Fe del Penedès (poble), la Teuleria dels Albers (villa), Sant Valentí de les Cabanyes (església romànica sobre una villa), Sant Valentí de les Cabanyes (poble), Sant Genís de Pacs (església d'origen romànic sobre una villa anomenada la Rectoria de Pacs).

Aquest trajecte és totalment rectilini i, una vegada s'hi ha entrat, no admet massa alternatives: el camí condueix durant 9 km en una direcció ben determinada i només en alguns llocs, com a l'entrada de Santa Fe, ha restat desvirtuat per actuacions posteriors, però poc més enllà, torna a trobar-se en el lloc on, per la direcció, li correspon. Quan en el següent capítol es tractin els camins d'època altmedieval, es tornarà a fer referència d'aquest camí i de la preeminència posterior del que passava per la Granada i Vilafranca del Penedès.

Arribats a la Rectoria de Pacs, la continuació es fa rodejant els turons bessons de Sant Jaume i de Sant Pau, que separen Pacs de Vilafranca. Aquí el camí canvia de direcció, però segueix tenint les mateixes característiques. Es un camí carreter força ample, i camí fondo en alguns llocs, que talla transversalment els camins procedents de Vilafranca. Creua la riera de Llitrà un xic més amunt del veïnat del terme de Vilafranca anomenat l'Agrícola i, agafant ara la direcció nord sud, assenyala el límit entre els termes municipals de Vilafranca del Penedès i Santa Margarida i els Monjos, passant molt a prop de les dues villae de la Bleda i de la Riba, fins a arribar al poble dels Monjos.

En aquest tram es troba un lloc que, per la seva espectacularitat, considerem un dels punts importants del recorregut. Es coneix com els Quatre Camins i és una cruïlla de dos camins fondos, el de l'Agrícola als Monjos i el de Vilafranca a la Bleda, la qual a la vegada és límit entre els termes de Vilafranca i Pacs i té al costat la villa de la Bleda, amb la capella romànica de Santa Maria de la Bleda, centre d'un petit nucli medieval ara desaparegut.

Dels Monjos enllà, s'ha suposat igualment que la via Augusta seguia sota la carretera actual de Vilafranca a l'Arboç. La realitat no seria segurament tant senzilla. Alguns indicis fan suposar que la via podia seguir fins el riu Foix, creuant-lo varies vegades (cosa no massa extraordinària donada la precarietat del seu cabal), una d'elles pel gual de Santa Margarida, esmentat l'any 968 (CSC, doc 130). Altra possibilitat fora que passés pel camí de les Masses, que discorre a prop de la Paret de Santa Tecla i la villa de la Gravosa - Santa Tecla i seguís per la masia de les Masses, el veïnat de les Massuques i l'església de Sant Esteve de Castellet.

A partir dels Monjos, el traçat de la via no és ben definit encara, però sembla que és incontestable el seu pas per Sant Esteve de Castellet. A la Miscel·lània Penedesenca de l'any 1998, ja exposàvem la problemàtica d'aquest lloc com a cruïlla de camins i com a cap de pont de l'ocupació cristiana del Penedès (Vives, 2000). Cal rebutjar la suposició de que la Via Augusta anava directament des dels Monjos fins a l'Arboç ja que aquesta vila és una fundació medieval feta sobre un camí, l'anomenat camí de Montblanc, que era transversal a la via Augusta.

5.5. ALTRES VIES ROMANES NO DOCUMENTADES EXPLÍCITAMENT

Gairebé totes les dades documentals que tenim sobre vies romanes en el territori que és objecte d'estudi, es refereixen a llocs o itineraris relacionats directament amb la Via Augusta. Si aquesta via és molt més coneguda, per ser la més important, que cap altra del nostre país, això no vol pas dir que, malgrat la manca de documentació coetània, no es conegui res de les altres vies. Les possibilitats d'accés al seu coneixement són molt variades i, fins i tot, en alguns casos es pot traçar el seu itinerari precís.

Per a establir aquests itineraris cal aprofitar alguns indicis indirectes, com ara la xarxa radial que tota aglomeració urbana genera o la comunicació entre dos llocs concrets. També a partir de determinats trajectes concrets, coneguts en èpoques posteriors, és possible retrotraure la situació en alguns segles i fixar l'itinerari d'algunes vies. De totes maneres, sempre s'estarà en el terreny de les hipòtesis, fins que no es compti amb una dada precisa, escrita o arqueològica, sobre la via en qüestió,

Enumerem a continuació algunes de les vies romanes de menor importància que creiem haver pogut identificar en el territori objecte del nostre estudi, al temps que aportem aquells arguments que ens han servit per a fer-ho. En molts casos són simplement la concreció de dades que ja s'han tractat en capítols anteriors

5.5.1. La via entre el pont del Diable i Vic

Com ja van apuntar Marc Mayer i Isabel Rodà (1984, p 282) és força probable la condició de *caput viae* del pont del Diable, amb al menys dos o potser tres camins que partien en ventall a cada cap del pont. Els de la banda occidental seran descrits més tard, però a l'extrem oriental en podem comptar al menys dos. Un seria la pròpia via Augusta, ja analitzada, i l'altre podria ser

l'antecessor de l'actual carretera de Terrassa. També hi ha evidències de l'existència a l'alta Edat Mitjana, d'un altre camí que anava Llobregat amunt, en direcció al Bages, per la banda esquerra del riu, però no les hem aconseguit d'època romana.

Malgrat la manca de restes materials, és molt probable l'existència d'un camí que partint del pont del Diable aniria en direcció a Vic per la mateixa carena per on passa ara la carretera de Martorell a Terrassa i, anteriorment, un camí ral. Els mateixos Mayer i Rodà, en col·laboració amb Georges Fabre (1984) van descriure tres mil·liaris d'època republicana, erigits pel procònsul *Manlius Sergius* a finals del segle II aC (entre els anys 118 i 110) a la zona entre Vic i Caldes de Montbui. Aquests mil·liaris estarien situats en una via que, procedent del coll d'Ares i el Capsacosta, es dirigiria per una banda a en direcció a la costa, creuant la Via Augusta a la zona de Granollers, on hi hagué la *mansio* dita *Semproniana*.

A partir de Caldes de Montbui (segurament l'*Aquae Calidae* de Plini) la via podria seguir per Sentmenat i Terrassa, fins a arribar al pont del Diable, com ja proposàvem a la taula rodona de 1999, anteriorment esmentada (Menéndez, Vives, en premsa). Desgraciadament, no coneixem suficientment el territori d'*Egara* com per a establir-ne l'itinerari però, al menys entre Martorell i Terrassa, es pot creure que el camí existia i se'n pot seguir el seu rastre des de l'actualitat fins l'època medieval.

5.5.2. La via entre el pont del Diable i Lleida, per Prats de Rei

Existeixen arguments per a considerar que el conjunt de vies conegut com a Via Augusta, a més de seguir per la vora del Mediterrani cap a València i Cartagena, també tenia una derivació, des de Tarragona (o potser des d'abans d'arribar-hi) en direcció a Lleida i Saragossa. Posteriorment⁷⁸ tractarem

---

⁷⁸ En analitzar els camins romans de la banda occidental del Penedès se'n farà esment.

d'aquest possible camí tarragoní en direcció a Lleida, però ara volem exposar les dades que hem recollit sobre l'existència d'una altre camí que, des del costat de ponent del Pont del Diable, arribava a Lleida passant per Prats de Rei i Calaf. És una ruta desapareguda en els últims segles i de la que no en resta memòria històrica però que va existir durant molt de temps. Creiem que no hi ha obstacle per a considerar-lo una via romana que, a més, que seria la via més directa entre *Barcino* i *Ilerda*.

En estudiar morfològicament el trajecte del camí ral d'Aragó⁷⁹ que va de Martorell a Igualada per Piera i Capellades, que segons tots els indicis és d'origen medieval, ens vàrem adonar de l'existència de tres sectors ben diferenciats. el primer dels quals, que va des de Martorell fins a prop de Piera, aprofita per el seu pas la carena que fa la divisòria entre les conques hidrogràfiques del Llobregat i de l'Anoia. Com que la continuació d'aquest camí ja es fa sobre un terreny amb característiques molt diferents i (val a dir-ho) molt més inadequades, vàrem concloure que aquest segon tram era posterior, obert per la necessitat de comunicació per la vall de l'Anoia en direcció a Igualada, la Panadella i Lleida.

Si l'existència d'un camí que seguia la carena divisòria de les conques entre el Llobregat i de l'Anoia en la seva part baixa, presumíem que era anterior a l'Edat Mitjana, la següent operació era observar sobre un mapa cap a on es dirigeix aquesta divisòria. I la divisòria en qüestió, després de fer una corba ampla per dalt de diverses serralades, arriba a Prats de Rei, lloc on estigué enclavat el *Municipium Sigarrensis*, un dels nuclis de població més importants de la Catalunya central en època romana.

Les serralades per les quals travessa aquesta carena no són massa altes ni difícils de superar. Es més, consultant la cartografia es pot comprovar que totes aquestes serralades són recorregudes per diferents camins, que es comuniquen alguns amb els altres, de manera que encara ara, és possible anar

---

⁷⁹ De l'obertura d'aquest camí se'n tracta en el capítol següent i, a més, també se'n fa un estudi monogràfic, tant de l'itinerari com de la cronologia, en el capítol 10.

de Martorell a Prats de Rei sense apartar-se de la carena. La prospecció de molts dels trams de l'esmentat camí ens ha convençut de la viabilitat d'aquest camí en època romana.

El trajecte d'aquest camí començaria a Martorell, però no pas a l'avinguda del Camí Fondo, que és l'inici del camí ral, sinó més al nord, a l'interfluvi entre el Llobregat i el torrent de Llops. Aquí cal indicar dues coses, una que abans de la construcció de l'actual estació de RENFE el torrent de Llops desembocava a l'Anoia i no al Llobregat, com ho fa ara, per la qual cosa la veritable divisòria d'aigües era aquí, i l'altra, que a la part inferior, a prop del riu i molt a prop de la via, hi ha la vil·la de Martorell Enllaç, parcialment excavada i d'una certa importància, ja que comptava amb unes termes (Torrecillas, Mauri 1993, p 89)

L'itinerari de la via entre Martorell i el terme de Piera seguia el traçat del camí ral i, excepte en els trams modificats en època molt recent, per la carretera B-244. Aquí defensem la superposició entre la carretera i els diferents camins, pel fet incontestable de que tant l'una com els altres venen obligats, per raons topogràfiques, a seguir una ruta que els acosti a la carena el més aproximadament possible. Els llocs de pas més notables són el llogaret de la Beguda Alta, el poble de Masquefa i l'hostal d'en Bonastre, ja en terme de Piera.

A partir de l'esmentat hostal⁸⁰ la carretera fa una inflexió i, per efecte de la construcció de la via del Carrilet, abandona la carena i arriba fins a Piera seguint paral·lelament a la via fèrria. El camí antic (i, suposem que també la via romana) segueix per la carena per dins de la urbanització dita del Corral del Mas fins a arribar a la partida de la Grua, que fou una antiga dominicatura medieval (*Liber Feudorum Maior* Doc 347, any 1187).

A partir d'aquest indret, el camí ral abandonava la carena per anar directament cap a l'oest, fins el castell de Piera, situat a poc més d'un quilòmetre més enllà.

---

⁸⁰ Actualment és un restaurant a peu de carretera.

En canvi, la carena, i amb ella la via romana que s'hi superposa, tomba i agafa la direcció nord per una plana entre els termes de Piera i Hostalets de Pierola.

Aquesta nova orientació de l'itinerari el marca un camí, fins ara sense asfaltar, que neix a la carretera B-244 al costat de la Torre Vermella i passa pel Mas Marquet i pel lloc dit els Quatre Camins, fins a arribar, formant el límit dels termes, fins a la capella de Santa Maria de l'Estela, a 4 km més al nord. Aquest camí és retolat al mapa 1:25000 del Servicio Geogràfico i Catastral com *Camino de Can Masana*. El lloc és tant pla que només buscant el naixement dels torrents a banda i banda, es pot distingir que l'esmentat camí marca també la carena.

Seguint la mateixa carena i la mateixa direcció, la continuació del camí, ara només apte per vehicles amb tracció a les quatre rodes, és ben clara. Passa per les petites elevacions de Fembra Morta i Roques Blanques, per la masia de can Soteres, ja en terme de Castellolí, creua el coll del Bruc de manera transversal a com ho feia la carretera N-II (i com ara ho fa el túnel de l'autovia) fins a arribar al petit poblet de Sant Pau de la Guàrdia, del municipi del Bruc, a gairebé 8 km de Santa Maria de l'Estela i a 12 del seu començament.

Sant Pau de la Guàrdia és situat un quilòmetre a l'oest del coll de can Massana, i fins a l'època moderna hi havia fàcil enllaç entre aquests dos llocs, per un tram del camí transversal, ara perdut, que unia Igualada i el Monestir de Montserrat. Per aquesta raó, Sant Pau era, fins a l'època moderna, un important nus de comunicacions, com es posarà de manifest en capítols posteriors.

Aquí només volem apuntar que el camí romà segueix aigües amunt per l'esmentada divisòria entre els rius Llobregat i Anoia, ja fora del territori que estudiem. Des de Sant Pau s'arriba a l'hostal de l'Espinac i can Conill, encara en terme del Bruc, passa al municipi veí de Castellfollit del Boix, on creua entre Maians i Maians Vell, segueix per les altures del coll de Gossem i del coll de les Forques i passa a prop de la capella de Sant Jaume del Clot del Grau. Després

entra a la serra de Rubió, on fa el límit entre els municipis de Rubió i Odena i, finalment s'ajunta amb la carretera BV-1031, d'Igualada als Prats de Rei.

Joaquim Pera i Isern, en la seva tesi doctoral sobre la romanització de la Catalunya interior (1993), després d'analitzar a fons la ciutat romana de *Iesso* (Guissona) i el *Municipium Sigarrensium* (Prats de Rei), dedica l'annex segon a fer una aproximació a les vies de comunicació d'aquests nuclis. Hi ha poques dades arqueològiques referents a camins, només un mil·liari d'època de Claudi trobat a Guimerà, a la vall del riu Corb, però recull les notícies d'alguns autors, com Fabre et alii (1985), que consideren possible l'existència d'una via *Barcino – Ad Fines – Ilerda* per aquest lloc, però sense precisar més.

Joaquim Pera reconeix l'existència d'una ruta antiga que des de Barcelona arribaria a Guissona i Lleida passant per la zona dels Prats de Rei sense creuar (com ho faria més tard el camí ral) per la Panadella. Insisteix en la situació estratègica de Prats de Rei dins la xarxa de camins entre la costa i l'interior de Catalunya:

“Prats de Rei, escriu, és partió entre dues conques hidrogràfiques molt importants, la del Segre i la del Llobregat, i capçalera de diferents rius i rieres: el Llobregós, que desguassa al Segre, la riera de Rajadell al Cardener i l'Anoia al Llobregat. Es a dir que és el pas que comunica la costa amb l'interior i punt de confluència de diferents rutes” (Pera, 1993, annex 2).

El problema és que situa l'itinerari de la via pel fons de la vall de l'Anoia des de Martorell fins a Copons, amb la qual cosa no pot passar de l'estadi de suposició fundada a causa de la irregularitat del terreny.

Respecte a l'existència d'aquest camí en èpoques posteriors, de les quals es tractarà més extensament en el capítol corresponent, potser n'hi haurà prou en esmentar dos documents. Un és un capbreu de la Guàrdia de Montserrat, part del municipi del Bruc, del segle XVI (1545) en el que es fa referència del camí

de Calaf a Montserrat (1545) i l'altre el mapa de Borsano (1687), que també recull (i cartografia) el camí de Barcelona a Calaf, la Conca de Tremp i la Seu d'Urgell, passant pel *Forno del Vidre*, nom amb el que llavors era conegut el poble de Sant Pau de la Guàrdia.

5.5.3. La via entre el pont del Diable i Sant Boi, és a dir, la via de la vora dreta del Llobregat

En tractar de l'itinerari de la via Augusta hem fet esment de la possibilitat, defensada per alguns autors com Pedemonte (1929), de que la via romana anés per la vora dreta del Llobregat. Però per qüestions de distància i de facilitat de pas, la majoria (entre ells l'autor de la present tesi) es decanten per un itinerari per la banda esquerra del riu, la qual cosa ha fet pensar de vegades en la inexistència d'un camí paral·lel al riu per la seva vora dreta. Aquest camí, com es desprèn de les restes arqueològiques que hi ha a prop seu, va existir i no és massa difícil de situar el seu trajecte. A l'esmentada taula rodona sobre el pont del Diable de l'any 1999 ja en proposàvem un itinerari (Menéndez, Vives, en premsa) i justificàvem la nostra proposta. Ara, només pretenem concretar aquest itinerari i ampliar-lo amb les noves troballes que s'han produït des de llavors.

La proposta que féiem, situava l'origen d'aquest camí a la part occidental del pont del Diable, on, separant-se de la via Augusta, anava riu avall i salvava el congost de Martorell ascendint suaument fins a la part alta de la serra de la Correiola (l'estrep occidental del Congost) pel camí dit camí de la Baldaina o camí del Palau, el qual seguia longitudinalment aquesta serralada fins a arribar al lloc del Palau, ja al terme de Sant Andreu de la Barca. Del lloc del Palau i de la seva vil·la se n'ha fet esment al tractar del poblament romà i de les pervivències posteriors, evidents encara avui dia, tant pel topònim com per l'existència la capella romànica de Santa Madrona del Palau.

La continuació del camí pel terme de Sant Andreu de la Barca, en un terreny molt pla, no ofereix dificultat, però en el límit amb els municipis de Corbera i de Pallejà (que comença poc més avall de l'anterior) es troba el punt més difícil del trajecte. És l'esperó rocós conegut com Roca de Droc que arriba fins a la mateixa vora del Llobregat i fa extremadament difícil un pas entre la roca i el riu.

Recentment, Albert Masegur ens ha facilitat el seu llibre *Pallejà. Toponímia i quelcom més* (1991), en el qual, a més de moltes dades toponímiques, anota l'existència d'alguns camins tradicionals. Un d'ells l'anomenat camí dels Tres Turons (p 37) és una ruta, a la part interior de Roca de Droc, que passava per la font de la Teula i, creuant a gual la riera de Corbera, assegurava el trànsit de carros fins a Sant Andreu de la Barca. És possible que l'antiga via romana passés per aquest lloc, si no és que no ho feia per la vora del riu, en el cas de ser, en aquella època, molt diferent a com és ara.

Riu avall, per a situar el trajecte del camí només restaria trobar una via paral·lela al riu que posés en comunicació les diferents *villae* i establiments romans de la zona. Tot en un terreny molt alterat per l'acció humana però sense altres obstacles de consideració. Els jaciments més interessants són les vil·les de ca n'Esplugues a Pallejà i de la Vila a Sant Vicenç dels Horts i la necròpolis de can Perals, també a Sant Vicenç. Passada aquesta zona, la via es trobava transversament, segurament al peu del turó de Sant Boi, amb l'altre camí romà que des de Barcelona anava cap el Penedès pel massís de Garraf.

5.5.4. La via entre el pont del Diable i el Bages, per Montserrat

Per a completar el conjunt de les vies romanes que, obrint-se com un ventall a cada cap del pont del Diable, permetien la comunicació amb les comarques veïnes, resta analitzar les relacionades amb el Bages i la capçalera del Llobregat. Es pot dir que la comunicació Llobregat amunt en època romana és

una realitat que tothom dóna per segura, però que cap autor s'ha atrevit a explicar de manera concreta ni, molt menys, a fixar-ne un itinerari. La possibilitat de fixar una ruta concreta amb pretensions d'exactitud, és encara lluny del nostre abast. Només creiem estar en condicions de donar una visió de conjunt que permeti valorar tant els obstacles que es presenten com les diverses possibilitats existents per a establir aquest itinerari.

En primer lloc caldria analitzar les possibilitats de que aquesta via entre el Pont del Diable i el Bages anés per la vora dreta o per l'esquerra del Llobregat, o, potser, simultàniament per les dues bandes del riu. Començant l'anàlisi per la vora esquerra, trobem que des del Pont del Diable amunt hi ha dos camins dels anomenats tradicionals que discorren paral·lels al riu.

1) Un d'ells discorre per la mateixa vora del Llobregat i se li ha sobreposat, en part, la carretera BV-1201. Passa al peu de les urbanitzacions de Les Carpes i Can Vilalba, al terme d'Abrera, per la vila d'Olesa de Montserrat, per l'antic balneari de la Puda de Montserrat i per l'antiga masia de can Tobella, ja documentada amb el mateix nom l'any 985. Des de la masia cap el nord es diu camí del Palà i s'enfila fins el coll de les Bruixes per a arribar al Raval del Palà, ja en terme de Monistrol de Montserrat, on es creua amb l'antic camí romeu de Montserrat i des d'on el pas cap a Manresa sembla expedit.

2) L'altre camí té el mateix inici, però és un camí carener que passa per la part alta de les esmentades urbanitzacions de les Carpes i Can Vilalba. També passa pel costat del castell de Voltrera, origen del municipi d'Abrera, i, sempre carener i sempre ascendint, arriba als castells de Sacama i de les Espases fins a retrobar-se amb el camí anterior a dalt de l'esmentat coll de les Bruixes.

De fet el segon camí que hem referenciat, per l'alçària i per les pendants, sembla més aviat un camí medieval que no pas un camí romà. Ni tan sols creiem que sigui un camí romà adaptat a unes noves circumstàncies. És de

suposar que, com que en tractar-se d'un camí carener no necessita manteniment, el camí ja existiria des de molt de temps abans, però no sembla que fos camí important en època romana⁸¹.

El cas del primer camí esmentat és més complex. La carretera entre Martorell i Olesa és una construcció recent, ja que la vora del Llobregat no era un pas fàcil per l'existència d'un seguit de "costes" o esperons de roca que queien a plom sobre el riu. Des d'Olesa de Montserrat, el camí tradicional creuava el Llobregat a la confluència amb la riera de Magarola i s'ajuntava amb el camí ral de Montserrat en el terme d'Abrera. A més, la carretera antiga entre Olesa i la Puda (ara enterrada en part sota el nou vial C-55, entre Abrera i Manresa) es va obrir al segle XIX quan aquest balneari va gaudir d'una gran popularitat. Finalment, el tram anomenat camí del Palà a l'Edat Mitjana formava part d'una via transversal molt important, que tampoc seguia riu avall sinó que creuava el Llobregat pel congost del Cairat, poc més avall de can Tobella.

Amb tot, és possible que una via romana, els vestigis de la qual han desaparegut, hagi ocupat aquesta ruta i que, per falta de manteniment, per l'erosió o per altres causes, s'arruïnés posteriorment. Un altre factor negatiu és l'absència de jaciments romans significatius tant en el terme d'Olesa de Montserrat com en la part dels d'Abrera i Esparreguera situats a l'orient del Llobregat.

Molt més evidents són les restes romanes a la banda occidental del Llobregat. Tant la vil·la i posterior capella preromànica de Sant Hilari d'Abrera, com les troballes de tombes de *tegulae* a can Noguera i sobre el poble d'Abrera⁸²

---

⁸¹ Que coneguem, ni s'hi ha fet troballes importants, ni uneix localitats destacades d'època romana, circumstàncies que sí que es donen en època altmedieval.

⁸² Aproximadament cap a l'any 1958, quan l'autor d'aquestes línies anava a escola, el mestre, D. Ricard Canela, era molt afeccionat a l'arqueologia, inclinació que intentava comunicar-nos als alumnes. En una de les sortides que feiem, vàrem descobrir, i excavar, una tomba de *tegulae* que havia estat parcialment destruïda per l'erosió. La tomba es trobava a la vora esquerra del torrent Gran d'Abrera, a uns 200 m aigua amunt del carrer Nou, que era on llavors acabava el poble.

indiquen una més gran ocupació del territori. També les costes de la Gorgonçana i la necròpolis romana dels Pinetons, a Esparreguera, són jaciments importants. Més al nord, al terme del Bruc, s'excavà la necròpolis del Pedregós (Estrada, 1991, p 60).

Tots aquests indicis podrien completar-se amb la presència de l'anomenat posteriorment camí ral de Montserrat, però lligar l'itinerari d'aquest camí amb els jaciments romans no és pas senzill. Tant la vil·la de Martorell Enllaç com la de Sant Hilari i la molt possible de la Gorgonçana són situades al costat mateix del Llobregat, mentre que el camí ral passa molt més a l'interior. Es possible que entre l'Antiguitat tardana i l'alta Edat Mitjana s'hagi produït un desplaçament cap a l'oest dels centres de poder.

La substitució de la capella de Sant Hilari per l'església parroquial de Sant Pere com a centre religiós de la part occidental del terme d'Abrera en seria un testimoni. També confirma aquesta tendència el mateix fet, però molt més tardà, al municipi veí d'Esparreguera on l'església gòtica de Santa Eulàlia, situada a la vila actual, substituï com a parròquia a la romànica de Santa Maria del Puig, situada en un turó sobre el Llobregat.

Si això fos així, caldria parlar d'una petita via, la qual, partint del Pont del Diable uniria les *villae* i jaciments de Martorell Enllaç, Sant Hilari d'Abrera i la Gorgonçana i, passant pel costat del Puig d'Esparreguera, entraria al congost del Cairat en direcció a Monistrol de Montserrat. Aquí hi ha uns tres quilòmetres de pas molt difícil, puix el lloc forma part del vessant oriental del massís de Montserrat, però que sempre ha estat creuat per petits camins. Precisament a l'entrada d'aquest congost hi ha la capella preromànica de Santa Margarida Saplanca o Santa Margarida del Cairat, la qual si bé pel nom està relacionada amb el "cairat" o palanca posada per passar el riu en un punt proper, res no descarta que el lloc no fos una bifurcació.

Si aquest camí no hagués existit, llavors no hi hauria cap més opció viable de pas entre el Baix Llobregat i el Bages, a part del ja esmentat camí carener per

Masquefa i Sant Pau de la Guàrdia, que suposar un origen romà (amb més o menys alteracions posteriors) al camí ral de Montserrat. Aquest camí, que tenia el mateix tram inicial que l'anterior des del Pont del Diable fins a la vil·la de Martorell Enllaç, es desviava cap a la plana i passava pels actuals nuclis urbans d'Abrera, Esparreguera i Collbató. El seu trajecte, però, no duu aquest camí cap al congost del Llobregat, sinó que el porta a rodejar la muntanya de Montserrat pels termes de Collbató i el Bruc i creuar la serralada pel coll de Can Massana⁸³.

Potser la existència de les petites necròpolis d'Abrera i del Pedregós (el Bruc) sigui una prova de la romanitat d'aquest camí.

5.5.5. La via entre Barcelona i el Penedès, per Sant Boi de Llobregat

En tractar de la via Augusta s'ha esmentat l'existència al camí de Provençana d'un brançal que, partint de Cornellà, creuava el Llobregat i arribava a fins a Sant Boi de Llobregat. La vila de Sant Boi era un lloc de gran importància en el poblament i en les comunicacions a l'època romana. Les excavacions arqueològiques mostren una important vil·la a la part baixa del turó on s'assenta la població antiga i moltes petites troballes repartides pels vessants meridionals del turó⁸⁴.

Aquesta densitat i el fet de trobar-se situada damunt l'última elevació de la banda dreta del Llobregat ha fet suposar que Sant Boi podria ser quelcom més que una simple *villa*. Fins i tot s'ha volgut situar aquí l'emplaçament d'algun

---

⁸³ Com ja hem indicat, aquest important coll és situat a la part occidental del massís i sota mateix del castell de la Guàrdia de Montserrat i a menys de 2 km del poble, ja esmentat, de Sant Pau de la Guardia.

⁸⁴ Maria Lledó Barreda, a l'obra col·lectiva *Història de Sant Boi de Llobregat* (1993), fa una visió de conjunt de la Sant Boi romana (p 40 a 64), i una llista de les excavacions recents es pot trobar a l'*Anuari d'Intervencions Arqueològiques* (1993).

dels topònims, com *Telobis* o *Subur*, esmentats pels autors clàssics i encara no localitzats. De fet les troballes fetes fins ara, deixant a part l'esmentada vil·la, són molt disperses i estan tan alterades per l'ocupació posterior que no aporten informació suficient per poder esbrinar la personalitat de l'emplaçament.

Malgrat això, per la situació del lloc, podem deduir que Sant Boi era un enclavament estratègic per a creuar el Llobregat i per a la comunicació amb el port fluvial anomenat de les Sorres i situat en ple delta actual, a la banda dreta del riu. També hem esmentat abans la via, d'existència molt probable, que duia Llobregat amunt, cap a Pallejà i Martorell.

Resta encara una altra ruta, que acabaria de donar a Sant Boi la raó de ser del seu emplaçament, la via que, travessant el massís de Garraf, arribaria fins el Penedès. En el capítol 9, hem escollit el camí de Sant Boi a Vilafranca del Penedès com un dels exemples de camins als quals hem dedicat un seguiment cronològic individualitzat. En aquest seguiment es poden veure les dificultats que hi ha per a situar l'origen del camí en època romana. Remetem al lector a l'esmentat capítol per a valorar la seva importància.

Aquí només voldríem ponderar les argumentacions que poden dur a considerar aquest camí com una via romana. De fet, de l'existència d'un camí antic apte per a carruatges que travessi, més ho menys, per on ara ho fa la carretera no n'hem trobat documentació de cap tipus. Les troballes arqueològiques d'època romana fetes dins del massís de Garraf són molt minses i la documentació escrita no va més enllà d'època medieval.

Malgrat tot, hi ha indicis (però només són indicis) sobre l'existència del camí ja en època romana, que pertanyen a aquests dos tipus de documentació⁸⁵. En un primer cop d'ull, és remarcable que els dos extrems del camí, quan aquest ja és plenament consolidat, es troben en dos llocs de clara ascendència romana: la

---

⁸⁵ En l'estudi de l'Hospital de Cervelló, a Olesa de Bonesvalls fet per Salvador Misser i arranjat per Figuerola i Martí Bonet, l'existència d'aquest camí en època romana ja es dona per descomptat (Misser, Figuerola, Martí, 1993, p 52).

vila de Sant Boi de Llobregat (de la qual ja hem tractat) i el lloc de les Gunyoles.

Les Gunyoles és un petit poble, ara agregat del municipi d'Avinyonet, que té una interessant història medieval com a quadra autònoma, propietat en un primer moment dels templers i després dels cavallers de l'Hospital. L'edifici més important és una torre cilíndrica de 9 m de diàmetre i més de 5 d'alçària, identificada com un edifici sepulcral romà (Sanmartí, 1984, p 87) i reutilitzada en època medieval com a torre de defensa. També s'hi ha esmentat l'existència dos mil·liaris anepígrafs (*Carta Arqueològica de l'Alt Penedès: Avinyonet*).

A més, com a complement de la informació que relaciona a les Gunyoles amb la xarxa de camins, Font i Rius en les *Cartes de Població i Franquícia* (doc 17, any c. 1035), esmenta la *via pecorale de Mivaiosa* i la *via pecorad de Ceguiolas* (o *Cegunolas*). Camins ramaders que si fossin (la identificació no és clara) respectivament la carrerada de Cerdanya i la carrerada de la Segarra actuals, tindrien la seva confluència a les Gunyoles.

La documentació escrita respecte al camí no és anterior a l'època medieval, però és molt primerenca. El primer esment de Begues és un dels pocs topònims identificats procedents de fonts àrabs. A *Bighassh*, al camí de Barcelona i hagué el 898 una topada entre forces cristianes i sarraïnes (*Catalunya Romànica, XX, p 297*). És interessant tant l'esment de trobar-se en el camí de Barcelona, com la mateixa toponímia àrab. Com es farà més explícit en el següent capítol, sobre el mateix camí podem situar encara la torre d'*Almafar*, a Sant Climent de Llobregat, i la *villa Alcalé* (després *Sancti Baudilii de Alcalé*) que correspon a Sant Boi de Llobregat.

Si podem documentar l'existència del camí ja al segle IX i una ocupació de llocs del seu itinerari en època islàmica, creiem que és lícit preguntar-se si aquesta ruta fou oberta en època de l'ocupació àrab o ja existia anteriorment. És probable, en aquest sentit, que la nova ocupació del territori, com abans ho

havia fet la visigòtica, es limités a aprofitar en benefici propi les estructures que havies creat els romans, entre elles la xarxa viària.

5.5.6. Les vies del Penedès

L'itinerari de la via Augusta per l'Alt Penedès s'ha descrit ja en aquest mateix capítol. Malgrat totes les mancances i imprecisions que encara hi ha per a establir-lo d'una manera inqüestionable, és l'únic trajecte d'una via romana en aquest territori del qual posseïm documentació directa. També és l'únic que ha estat objecte d'estudi individualitzat. Cal reconèixer que totes les altres vies romanes de l'Alt Penedès ens són, de moment, desconegudes.

Voldríem a continuació fer algunes consideracions sobre aquesta xarxa viària que, cal dir-ho d'entrada, no estem en condicions d'identificar en la seva totalitat, però sí de situar alguns trams en aquells llocs on hi ha possibilitat de fer-ho i també d'establir algunes interrelacions que permetrien determinar un inici de xarxa de comunicacions.

Des de les Gunyoles (indret ja esmentat en l'itinerari anterior) cap a l'interior de la plana penedesenca hi ha dues rutes que podem donar com a segures en època romana. Una és la que discorre sobre l'anomenada actualment Carrerada General o de la Segarra, que creuava esbiaixadament la via Augusta a la Granada (o, segurament, millor, a Santa Fe del Penedès) i l'altra, la via de les Gunyoles a Sant Pere Molanta.

*La Carrerada General o de la Segarra*⁸⁶

Ja hem fet referència anteriorment a aquesta carrerada, camí ramader que se situa damunt de la carena divisòria entre els afluents del Llobregat i els de la riera de Vilafranca i del Foix en gairebé tota la seva llargària. Aquesta carena divideix diagonalment la plana del Penedès i es creua amb totes les vies de comunicació que la travessen en sentit paral·lel a la costa.

La carrerada entra al Penedès, procedent de la Llacuna, pel coll de la Barraca i poc més enllà del turó del castell de Font-Rubí agafa la carena i ja no la deixa fins a la seva sortida en direcció a l'interior del massís de Garraf i Barcelona. Precisament aquesta sortida es fa pel lloc de les Gunyoles, on enllaça amb el camí de Barcelona per Sant Boi.

Hem explicat anteriorment que aquesta carena és fàcilment practicable, com testimonia el fet de la seva continuïtat com a camí ramader. No creiem que es creés en època romana sinó que, com ha passat després (i com segurament passava abans) fou simplement aprofitat com a ruta de comunicació directa entre les Gunyoles, al SE de la plana penedesenca, i la Llacuna, a l'extrem occidental de l'Anoia.

L'ocupació romana d'aquest itinerari no és massa densa. A les restes de les Gunyoles, que em descrit abans, només podem afegir-hi les *villae* de la Teuleria dels Àlbers, al terme de la Granada i a prop de la cruïlla amb la via Augusta, i de can Colomer de Grabuac, més al nord, ja en el terme de Font-rubí.

---

⁸⁶ El nom d'aquest camí ramader que travessa molts termes municipals de l'Alt Penedès sol ser, simplement, "la Carrerada". Hem optat per a identificar-lo amb aquests dos noms, però cap dels dos ens és suficientment satisfactori. Un, "carrerada general", apareix en la cartografia a escala 1:25000 del segon decenni del segle passat, però és inconcret i, a la vegada, rar en la tradició viària catalana. L'altre, "carrerada de la Segarra", per que no té com a objectiu final a aquesta comarca, només la travessa.

La via de les Gunyoles a Sant Pere Molanta

L'altra ruta, la que arriba des de les Gunyoles fins a Sant Pere Molanta, és més difícil de reconèixer entre la multitud de camins de la plana penedesenca, té només una longitud de menys de 5 km. Aquest lloc és documentat com *Palad Moronta* el 965, té una magnífica església parroquial romànica documentada el 1010 (*Catalunya Romànica* vol XIX, p 155) i fins fa poc conservava algunes restes d'una altra torre suposadament romana, com a les Gunyoles⁸⁷.

Actualment, de la torre no en sabem res, però ben a prop hi ha les restes d'una *villa* a la Vil·la Maimona i d'una necròpolis romana, la de Can Pau Surià / Can Xic Ferret, que malgrat ser situada en terme de Vilafranca és molt a prop de Sant Pere Molanta. En aquest lloc es van localitzar dues làpides de marbre, juntament amb epigrafia que va del segle I al IV dC (Cebrià/Ribé/Senabre, 1991, p 134).

Basant-se en l'existència de dues mencions sobre la *Via Morisca* en època altmedieval, situables a les rodalies de les Gunyoles i a prop de la Bleda, Ignasi Muntaner (2004), hi ha reconegut un itinerari que uniria aquests dos llocs, creuant també Sant Pere Molanta i Vilafranca per l'anomenat *Camí Vell de Vilafranca a Sant Pere Molanta*. Amb seguretat era un camí important en època medieval i, en època romana, versemblantment estaria relacionat amb aquesta via.

A més d'aquesta possibilitat, des de Sant Pere Molanta també es pot continuar per un altre trajecte cap a la desapareguda capella de Santa Digna, i seguir pel camí documentat com *Camí de Santa Digna* en època medieval fins a travessar el poble de Moja i arribar finalment als Monjos. Segurament en aquest lloc, per on, amb seguretat, també passava la via Augusta hi hauria la corresponent

---

⁸⁷ Vegeu també la nota 6 sobre el testimoni de Lluís Álvarez i Mercader (1883), segons el qual hi havia "una torre romana cuyos sillares y restos de construcción todavía subsisten".

cruïlla de camins.

Les altres vies romanes i la possible centuriació

En tractar del pas de la via Augusta pel Penedès, es feia referència de la seva relació amb un possible eix visual entre el turó d'Espiells, al NE de Sant Sadurní d'Anoia i els de Sant Pau i Sant Jaume, entre Vilafranca i Pacs del Penedès. El primer té un topònim, Espiells, d'origen llatí, que fa clara referència a una miranda o lloc de guaita (Coromines, 1995) i els altres, Sant Pau i Sant Jaume, són dues elevacions bessones que destaquen clarament a la plana penedesenca, justament al nord de Vilafranca.

Ens vàrem adonat de la relació ja en el moment en què, amb en Miquel Bohigas, prospectàvem la plana del Penedès a la recerca tant de la xarxa de camins com de regularitats significatives. També ens vàrem adonar de dues altres circumstàncies que poden tenir una gran importància a l'hora d'establir l'estructuració del territori del Penedès en època romana, però també podria ser que fossin una mera coincidència.

La primera és la orientació. La prolongació d'aquest eix pels seus dos extrems condueix cap a dues importants fundacions romanes. Seguint cap el sudoest, porta directament (amb l'enllaç del turó de Sant Antoni, a Albinyana) fins a la ciutat de Tarragona, i si ho fem en direcció nordest, duu cap el nucli antic de la ciutat de Terrassa, l'antiga *Egara*.

La segona característica és el notable reguitzell d'esglésies romàniques (i preromàniques) que es van aixecar sobre aquesta alineació. A part de les esglésies preromàniques de Terrassa, podem comptar, successivament, l'església parroquial de Santa Maria d'Ullastrell, amb restes romanes (Ullastrell és documentat el 1013), la capella romànica de Sant Joan Samora (1080) i la capella preromànica de Sant Benet d'Espiells.

Entre Espiells i el turó de Sant Jaume hi trobem quatre esglésies més. L'església parroquial de Sant Sadurní d'Anoia, antigament Sant Sadurní de Subirats, 1078. La capella preromànica de Sant Joan Salerm, no datada fins tardanament, però que comptava amb un arc de ferradura. L'església parroquial vella de Sant Valentí de les Cabanyes (1056), situada sobre una *villa*; i finalment, l'antiga capella de Sant Jaume de Castellmoç (1069), ara desapareguda però segurament situada al turó del seu nom.

Un xic passat el turó hi ha l'església parroquial de Santa Maria de la Bleda que antigament centrava una demarcació pròpia, repartida actualment entre Vilafranca, Sant Martí Sarroca i Santa Margarida i els Monjos.

Més cap el sudoest, les esglésies formen una alineació diferent, paral·lela a l'anterior però situada com mig quilòmetre terra endins, integrada per les esglésies parroquials de Sant Genís de Pacs, Santa Maria de la Múnia (a Castellví de la Marca), Sant Jaume dels Domenys i Sant Bartomeu d'Albinyana.

Tant la densitat de fundacions religioses medievals com la orientació general de l'alineació poden tenir un relació directa amb la possible centuriació o repartiment del Penedès en època romana.

L'orientació general, *grosso modo*, no ofereix massa dubtes. Es la mateixa orientació de la fossa tectònica que ha donat origen a la Depressió Prelitoral, la qual segueix més o menys pel seu centre. Si calia fer un repartiment de terres, el més convenient era fer-ho seguint de la manera més aproximada a l'eix longitudinal, sobretot si els límits del territori a repartir, són irregulars o confusos, com passa aquí.

Un aspecte més concret el fet, que creiem que es pot deduir de l'anteriorment exposat, de l'existència d'un eix visual entre els turons d' Espiells i de Sant Pau. Es a dir, entre dues (o més) elevacions que permeten situar directament els llocs clau sobre els que es farà el repartiment posterior.

Encara ofereix més interès, que anotem aquí només a tall d'hipòtesi, si aquest eix enllacés directament dues fundacions romanes de gran importància, *Tarraco* i *Egara*, separades per uns cent quilòmetres, i amb orígens totalment diferents. Les dues eren de les més importants de l'època a Catalunya i si bé eren de diferent consideració jurídica, van donar lloc a sengles bisbats abans de l'ocupació àrab, El mateix fet de la fundació tardana d'Egara podria indicar algun grau de dependència d'aquesta ciutat respecte l'esmentat eix.

De fet, com ja hem dit a la introducció, una de les coses que més ens va influir per a no continuar més enllà amb la investigació, va ser la manca d'una cartografia detallada que permetés abastar aquest cent quilòmetres sense massa errors de localització. La cartografia 1:50000 era poc precisa per a les nostres necessitats, la 1:25000 era inexistente i la 1:10000 no comprenia tot el territori i, a més el format en fulls separats no permetia traçar grans eixos.

En tornar a reemprendre l'estudi per a la nostra tesi, però ara reduït a la situació i evolució dels camins, ja hem pogut comptar amb altres elements. El temps transcorregut ha permès l'aparició de noves fonts cartogràfiques molt més adequades. Pensem sobretot en els mapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. A més, altres investigadors (Palet (1995), Guitart, Palet, Prevosti (2003), etc) han analitzat les traces de centuriacions al Pla de Barcelona i al Penedès i se n'ha publicat els resultats.

Finalment, també hem pogut comptar amb l'ajuda de la informàtica. Com es pot veure en el mapa 5.1 situat al final del capítol, l'aplicació del programa MAPINFO, un sistema d'informació geogràfica que cobreix tot el territori, ha permès abastar, sense deformacions, aquest eix orientador en tot el seu conjunt. També ha permès de destriar dintre del conjunt de camins i límits municipals, els que estan relacionats directament amb aquest eix, és a dir, els de traçat rectilini i orientació paral·lela o perpendicular.

Això ha permès de situar tres àmbits territorials que s'hi poden relacionar. En primer lloc a la plana de l'Alt Penedès, el que anteriorment hem anomenat el

Penedès Fèrtil, que, evidentment és el més important, tant per l'extensió com per la densitat, i l'abundància de jaciments romans de tot tipus. Aquest sector dona la impressió de perllongar-se cap el Baix Penedès, és a dir, cada vegada més a prop de Tarragona, on es faria encara més dens.

En segon lloc, es troba a la costa del Garraf, a l'oest d'una línia que uniria Sitges amb Sant Pere de Ribes, espai que comprèn també una gran extensió de terreny pla, i presenta també algunes *villae*, com les del Vinyet o de Darró.

Un tercer àmbit, possiblement relacionat també amb aquest eix viari, és el del pla del Llobregat des de Sant Feliu a l'Hospitalet i des d'aquesta població a Barcelona. Un dels elements destacables d'aquesta configuració és que el mateix passeig de Gràcia coincideix amb aquesta orientació. Val a recordar que aquest carrer era part de l'antic camí de *Barcino* a *Octaviano* (l'actual Sant Cugat) i que no és exactament paral·lel amb la resta de carrers de l'Eixample que van del mar a la muntanya.

Es de suposar que, en aquest últim cas, la relació amb l'eix visual seria només de tipus indirecte, però la relació entre la orientació del Passeig de Gràcia amb la d'algunes vies del Penedès, si es confirmés, podria indicar una gran operació d'aprofitament del territori i una gran centuriació paral·lela a la costa. Però això, de moment, no arriba ni a la categoria de proposta.

Tornant de nou a les possibles vies romanes que solcaven l'Alt Penedès, a part de les esmentades, és molt difícil d'establir la resta d'una manera global. Les *villae* i els altres jaciments romans són nombrosos però encara no s'ha establert una diferenciació per categories. A més, a diferència del Baix Llobregat, el poblament ha variat i els centres de poder han variat diverses vegades. Tot això fa que dels molts camins existents actualment titllats de tradicionals i sense cap més diferenciació, sigui difícil de fixar-ne una cronologia.

Quan en el capítol següent analitzem l'establiment dels camins de l'època altmedieval, tornarem a tractar-ne les arrels romanes. De moment, només podem apuntar que hi ha molts trams de camí relacionats directament amb *villae*, necròpolis i altres tipus de jaciments romans. A l'igual que n'hi ha d'altres de relacionats amb les centuriacions abans esmentades, però un estudi de conjunt, al marge del que ja hem fet, de moment no ens és possible.

5.6. APROXIMACIÓ AL CONJUNT DE LA XARXA VIÀRIA ROMANA

En resum, pel que hem pogut esbrinar, el conjunt de la xarxa viària romana tindria una configuració aproximada a la següent:

Dues vies, a banda i banda del Llobregat que unien el pont de Martorell amb l'inici del delta actual, llavors encara no desenvolupat. De les dues, la més important era la que seguia per la vora esquerra del riu que, a partir de la fundació de la colònia de Barcino, passà a ser un tram de la via Augusta.

Els llocs més importants per a travessar el Llobregat, sense descartar altres possibles passos a guai, eren l'esmentat pont antecessor del Pont del Diable, a Martorell, i el pas entre Cornellà i la roca de Sant Boi. Aquests dos indrets, el pont del Diable i Sant Boi es van convertir en les principals cruïlles que estructuraven la xarxa viària romana a l'entorn del curs baix del Llobregat.

Del pont del Diable en sortien, per la part oriental, dues vies, la via Augusta i la via d'*Egara* i Vic. La primera es bifurcava a pocs quilòmetres aigua avall del pont, amb una via, la variant barcelonina de la via Augusta, que es dirigia cap el pla del Llobregat i Barcelona i l'altra, la variant vallesana (el tram primerenc de la via Augusta), que seguia fins a *Arragone* (Sabadell). En canvi no hem trobat constància d'una via que arribés, Llobregat amunt, fins el Bages.

Per la part occidental sortien quatre vies. Una era la que arribava a Sant Boi per la dreta del Llobregat; la segona, la continuació de la via Augusta cap el Penedès, i la tercera la que seguia per la carena entre el Llobregat i l'Anoia i conduïa directament fins el Municipium Sigarrensis (els Prats de Rei) i després cap a Lleida. La quarta, d'existència poc segura, era la que remuntava el Llobregat cap el Bages rodejant, segurament, el massís de Montserrat i travessant la serralada pel coll de Can Massana.

La cruïlla de Sant Boi enllaçava per un gual amb la via Augusta a Cornellà, des d'on es podia arribar fàcilment a Barcelona. Aquesta mateixa ruta, en direcció contrària, seguia segurament per Sant Climent i Begues i travessava el massís de Garraf fins a arribar al Penedès per les Gunyoles. Aquest camí es creuava transversalment, al mateix Sant Boi, amb la via que seguia la dreta del Llobregat des de Martorell, la qual seguia per la vora de l'incipient delta fins a arribar a l'avarador de les Sorres, entre Gavà i Castelldefels. Es de suposar que, en arribar a aquesta última població, continuaria per dalt de les costes de Garraf.

Al Penedès, és clara la funció de la via Augusta com a eix vertebrador de les comunicacions entre l'estret de Gelida i Castellet i la Gornal, que comptaria amb la carrerada General com a camí transversal a la part oriental de la plana. Hi ha un centre de comunicacions evident a les Gunyoles i potser un altre a Pacs, però no es pot avançar gran cosa més. Establir un itinerari de la via Augusta és encara una tasca no acabada.

5.7. Mapes, gràfiques i il·lustracions del capítol 5

- 5.1. Mapa de la xarxa de camins en època romana. Mapa d'elaboració pròpia.
- 5.2. Mapa esquemàtic de la xarxa de camins en època romana. Mapa d'elaboració pròpia.

Mapa 5.1

Xarxa de camins en època romana.

Llocs documentats

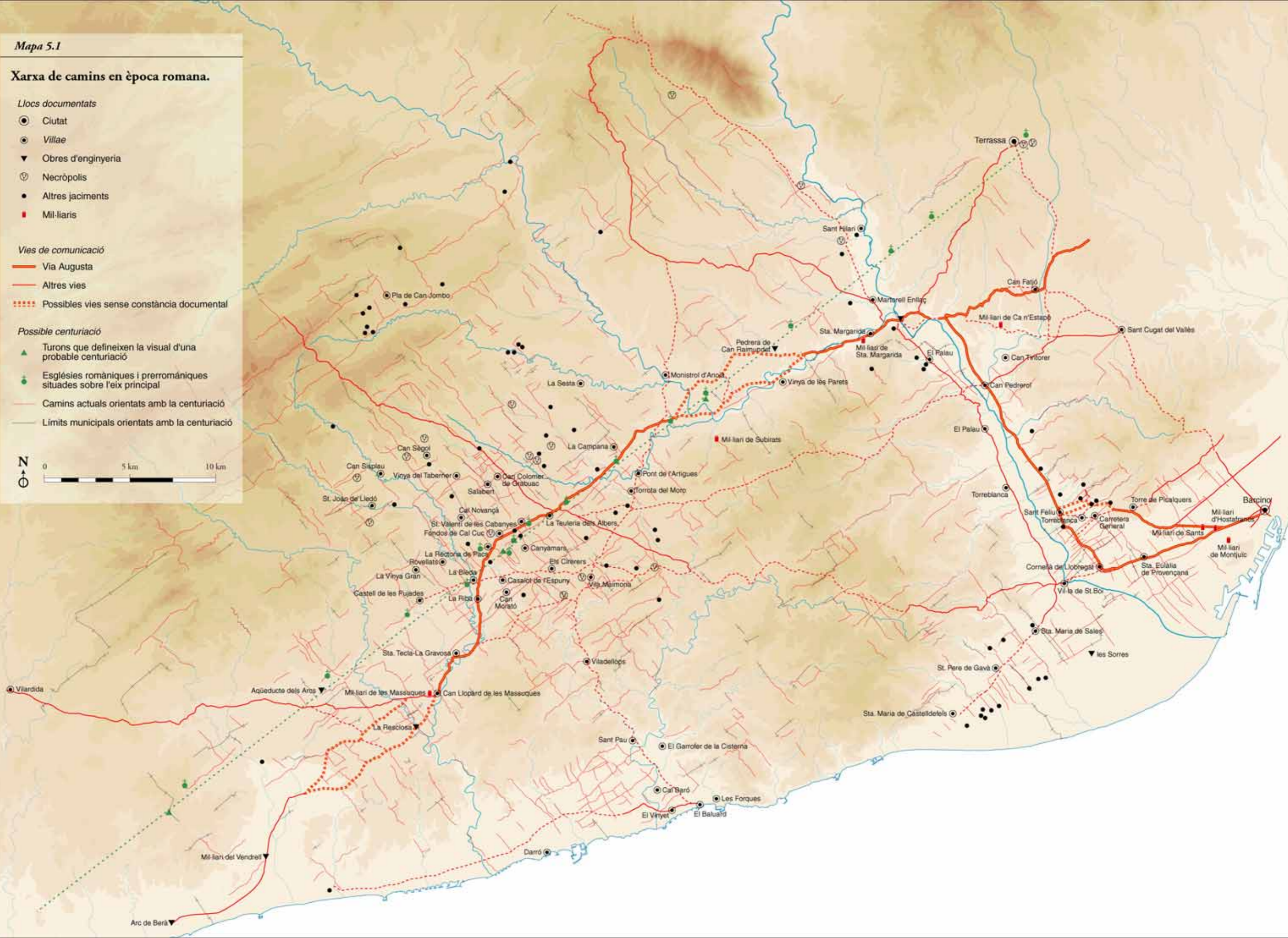
- Ciutat
- Villae
- ▼ Obres d'enginyeria
- ⊙ Necròpolis
- Altres jaciments
- Mil·liaris

Vies de comunicació

- Via Augusta
- Altres vies
- ⋯ Possibles vies sense constància documental

Possible centuriació

- ▲ Turons que defineixen la visual d'una probable centuriació
- Esglésies romàniques i preromàniques situades sobre l'eix principal
- Camins actuals orientats amb la centuriació
- Límits municipals orientats amb la centuriació

Mapa 5.2

Esquema de la xarxa de camins en època romana.

- Via Augusta
- Altres vies
- - - Altres vies probables
- Lloc actual

